

**Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου**

**Σχολή Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών**

**Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων**



**Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών**

**«Διακυβέρνηση και Δημόσιες Πολιτικές»**

**«Η εξωτερική πολιτική του Θεοδώρου Δηλιγιάννη»**

**Ιωάννης Δελιγιάννης**

**Επιβλέπων καθηγητής: Αντώνης Κλάψης**

**Κόρινθος, Ιανουάριος 2023**



**University of Peloponnese**  
**Faculty of Social and Political Sciences**  
**Department of Political Science and**  
**International Relations**



**Master Program in**  
**«Governance and Public Policies»**

**«The Foreign Policy of Theodore Deliyannis»**

**IOANNIS DELIYANNIS**

**Supervisor: Antonis Klapsis**

**Corinth, January 2023**



## ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

1. Δηλώνω ρητά και ανεπιφύλακτα ότι η διπλωματική εργασία που σας καταθέτω αποτελεί προϊόν δικής μου πνευματικής προσπάθειας, δεν παραβιάζει τα δικαιώματα τρίτων μερών και ακολουθεί τα διεθνώς αναγνωρισμένα πρότυπα επιστημονικής συγγραφής, τηρώντας πιστά την ακαδημαϊκή δεοντολογία.
2. Οι απόψεις που εκφράζονται αποτελούν αποκλειστικά ευθύνη του συγγραφέα και ο επιβλέπων, οι εξεταστές, το Τμήμα και το Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου δεν υιοθετούν κατ' ανάγκη τις εκφραζόμενες απόψεις, ούτε φέρουν οποιαδήποτε ευθύνη για τυχόν λάθη και παραλείψεις.



## ΑΦΙΕΡΩΣΗ

στη μνήμη του παππού μου  
Ιωάννη Θεοδώρου Δεληγιάννη

## ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Στον επιβλέποντα καθηγητή μου για την  
καθοδήγησή του στην εκπόνηση της εργασίας  
και  
στους γονείς μου για τη συμπαράστασή τους.





## **«Η εξωτερική πολιτική του Θεόδωρου Δηλιγιάννη»**

### **ΠΕΡΙΛΗΨΗ**

Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας κατά το τελευταίο τρίτο του 19<sup>ου</sup> αιώνα χαρακτηρίζεται από την απόσταση ανάμεσα στο επιθυμητό και το εφικτό, ανάμεσα στο στόχο και την προετοιμασία για την επίτευξή του και ανάμεσα στα όνειρα και την πραγματικότητα. Για να κατανοήσει κανείς τα γεγονότα που σχετίζονται με την εξωτερική πολιτική και τις συναφείς διπλωματικές διεργασίες και στρατιωτικές δράσεις, πρέπει να λάβει υπόψη του και πολλές άλλες παραμέτρους, όπως οι θεσμοί και το πολιτικό, διπλωματικό και νομικό πλαίσιο μέσα στα οποία εντάσσονται. Ένα από τα πολιτικά πρόσωπα, που έπαιξε σημαντικό ρόλο εκείνη την περίοδο, υπήρξε και ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης, η δράση του οποίου στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής, περιέχουσα επιτυχίες και αποτυχίες, αναπτύσσεται στην παρούσα εργασία.



# **«The Foreign Policy of Theodore Deliyannis»**

## **ABSTRACT**

The foreign policy of Greece during the last third of the 19th century is characterized by the distance existing between the desired and the achievable, between the goal and the preparation for its achievement, and between dreams and reality. In order to understand the events related to foreign policy and the related diplomatic processes and military actions, one must take under consideration many other parameters, such as the institutions and the political, diplomatic and legal framework within which they are embedded. One of the political figures who played an important role during that period was Theodore Deliyannis, whose actions in the field of foreign policy, consisting of both successes and failures, are developed in the present master's thesis.



## ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1.	Εισαγωγή	σελ. 1
2.	Γενεαλογία οικογένειας Δηλιγιάννη	σελ. 3
3.	Βιογραφία Θεοδώρου Δηλιγιάννη	σελ. 7
4.	Δημόσια αξιώματα του Θεόδ. Δηλιγιάννη σχετιζόμενα με την εξωτερική πολιτική (κατά χρονολογική σειρά)	σελ. 11
4.1.	Ο Θεόδ. Δηλιγιάννης ως Υπουργός των Εξωτερικών και ως Διπλωμάτης	σελ. 11
4.2.	Ο Θεόδ. Δηλιγιάννης ως Πρωθυπουργός και Υπουργός των Εξωτερικών	σελ. 13
4.3.	Ο Θεόδ. Δηλιγιάννης ως Πρωθυπουργός	σελ. 13
5.	Ιστορικά γεγονότα κατά τη διάρκεια των ως άνω θώκων και η εμπλοκή του Θεοδ. Δηλιγιάννη σε αυτά, αναφορικά με την άσκηση εξωτερικής πολιτικής	σελ. 16
5.1.	Η πλήρωση του θρόνου μετά την έξωση του Όθωνα	σελ. 16
5.2.	Η ένωση των Επτανήσων	σελ. 17
5.3.	Το ζήτημα της αλληλογραφίας του Όθωνα	σελ. 18
5.4.	Η Κρητική Επανάσταση (1866 - 1869) Το Κρητικό ζήτημα	σελ. 19
5.5.	Η Συνδιάσκεψη των Παρισίων	σελ. 21
5.6.	Ο Ρωσοτουρκικός Πόλεμος (1877 - 1878) και η στάση της Ελλάδας	σελ. 22
5.7.	Το Συνέδριο του Βερολίνου	σελ. 26
5.8.	Ενσωμάτωση της Θεσσαλίας και μέρους της Ηπείρου	σελ. 29
5.9.	Ο ειρηνικός αποκλεισμός του 1886	σελ. 30
5.10.	Η Κρητική Επανάσταση (1896 - 1897)	σελ. 34
5.11.	Ο Ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897	σελ. 36
6.	Συμπεράσματα-Αποτίμηση εξωτερικής πολιτικής του Θεοδ. Δηλιγιάννη	σελ. 40
7.	Οικογενειακές φωτογραφίες και οικογενειακά ιστορικά κειμήλια και έγγραφα του Θεοδ. Δηλιγιάννη και λοιπών Δεληγιανναίων	σελ. 48
	Παράρτημα	σελ. 51
	Βιβλιογραφία -Πηγές	



## 1.Εισαγωγή

Ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης, μέλος της ιστορικής οικογένειας των Δεληγιανναίων, ήταν από τις κυρίαρχες μορφές της πολιτικής ζωής της Ελλάδος κατά το τελευταίο τρίτου του 19<sup>ου</sup> αιώνα και των αρχών του επόμενου. Στην παρούσα εργασία γίνεται, αρχικά, αναφορά στο γενεαλογικό του δένδρο και ακολουθεί η βιογραφία του Έλληνα πολιτικού, ενώ παρατίθενται όλα τα αξιώματά του, που σχετίζονται με την εξωτερική πολιτική της Ελλάδος, όπως οι θητείες του ως πρεσβευτή, Υπουργού των Εξωτερικών και Πρωθυπουργού. Στη συνέχεια παρουσιάζονται εκτενώς όλα τα ιστορικά γεγονότα στα οποία είχε, από τους θώκους αυτούς, εμπλοκή ή συμμετοχή.

Στην πορεία της έρευνας τα κύρια ερωτήματα που διαμορφώθηκαν, και στα οποία αναζητήθηκαν απαντήσεις είναι τα εξής : α) πόσο απείχε η σύλληψη και η άσκηση της εξωτερικής πολιτικής του Θεόδ. Δηλιγιάννη από την μέχρι τότε κατεστημένη αντίληψη για τα εθνικά δίκαια και σε τι βαθμό θα μπορούσαν αυτές να αποκλίνουν, με δεδομένη την κυριαρχία της «Μεγάλης Ιδέας» και τις προσδοκίες της «εθνικής ολοκλήρωσης»; β) υπήρχε ή όχι, στις κυβερνήσεις στις οποίες ο Θεόδ. Δηλιγιάννης συμμετείχε, επεξεργασμένη στρατηγική στην εξωτερική πολιτική, έστω στο πλαίσιο των παραπάνω σταθερών, την οποία να επιχειρούσε, τουλάχιστον, να εφαρμόσει με συνέπεια; γ) η όποια στρατηγική εκάμπετο ή όχι από τις διεθνείς συγκυρίες, ή, πόσο μπόρεσε να γίνει διπλωματική εκμετάλλευσή τους προς όφελος των εθνικών συμφερόντων; δ) πόσο «ανεξάρτητη» ήταν, εν τέλει, η εξωτερική πολιτική του από τις τριβές της εσωτερικής πολιτικής συγκυρίας; Σε ποιους περιορισμούς υποχρεώθηκε; Στα ερωτήματα αυτά έγινε προσπάθεια να δοθούν περιεκτικές απαντήσεις μέσα από την προβολή των γεγονότων. Πρέπει, πάντως, να επισημανθεί ότι στον περιορισμένο εδώ χώρο οι αναφορές σε ζητήματα εσωτερικής πολιτικής γίνονται ακροθιγώς στο πλαίσιο της χάραξης της αντίστοιχης εξωτερικής και δεν μπορούν να επεκταθούν στους καθαρά εσωτερικούς ανταγωνισμούς για την εξουσία, και ιδιαίτερα εκείνον με τον Χαρ. Τρικούπη, με τον οποίον συγκρινόμενος ο Θεόδ. Δηλιγιάννης, έχει επικρατήσει η μανιχαϊστική αντίληψη ότι του υπολειπόταν. Η εργασία επιχειρεί μια ματιά απαλλαγμένη από το εν λόγω στερεότυπο, εστιάζοντας αμιγώς στην προσφορά του Γορτύνιου πολιτικού στην διαχείριση των εθνικών θεμάτων, σε ένα πεδίο συγκρούσεων δυσκολότερο ακόμη και από αυτό των εσωτερικών πολιτικών ερίδων.

Για την σύνταξη της εργασίας αξιοποιήθηκαν κυρίως α) δευτερογενείς πηγές, έργα παλαιότερων και νεότερων ιστορικών, ακόμη και σύγχρονου του Θεόδ. Δηλιγιάννη, γενικά συγγράμματα για την εξεταζόμενη ιστορική περίοδο, αλλά και ειδικότερα για την διπλωματική ιστορία της εποχής και β) αναφερόμενες στις παραπάνω πηγές άλλες, πρωτογενείς, όπως Πρακτικά Συνεδριάσεων της Βουλής, Υπουργικών Συμβουλίων, Αρχεία, εκφωνηθέντες λόγοι κλπ.



## 2. Γενεαλογία οικογένειας Δεληγιάννη

Η οικογένεια Δεληγιάννη έλκει τις ρίζες της από τα Λαγκάδια της Γορτυνίας και διακρίθηκε για τους αγώνες της στην Επανάσταση του 1821 και στα ύστερα χρόνια της Απελευθέρωσης. Το επώνυμο πρωτοεμφανίστηκε λίγο πριν τον ελληνοτουρκικό αγώνα και ήταν το προσωνύμιο του προύχοντα της Πελοποννήσου Ιωάννη Παπαγιαννόπουλου, που το έλαβε λόγω του ζωηρού του χαρακτήρα (deli-ντελή=τρελός, στα τουρκικά<sup>1</sup>).

Ο Ιωάννης Παπαγιαννόπουλος το 1787 έγινε ο πρώτος προεστός της Πελοποννήσου και έλαβε το αξίωμα του Μορογιάννη, θέση στην οποία παρέμεινε μέχρι τον αποκεφαλισμό του μετά από σουλτανικό φερμάνι. Γεννήθηκε στα Λαγκάδια της Γορτυνίας, ήταν γιος του Κανέλλου Λίτινου-Παπαγιαννόπουλου, του οποίου ο προπάππος Πέτρος Λίτινος (15<sup>ος</sup> αιώνας), γραμματέας και διερμηνέας του Αλαήμπεη Αχμέτ Αϊδίν Αγά, κατά την επικρατέστερη άποψη<sup>2</sup> θεωρείται γενάρχης της οικογένειας. απέκτησε 10 παιδιά<sup>3</sup>, τα ονόματα των οποίων παρατίθενται, κατά ηλικιακή σειρά, καθώς και οι άξιοι αναφοράς κατιόντες τους.

**1. Αναγνώστης.** Το 1800 διορίστηκε Βεκίλης του Μορέως στην Κωνσταντινούπολη, όπου υπήρξε πανίσχυρος μέχρι την Επανάσταση χάρη στην ευφύια και τις διπλωματικές του ικανότητες. Μυήθηκε στην Φιλική Εταιρεία με τους αδελφούς του Κανέλλο, Δημήτριο και Νικόλαο, δραπέτευσε από την Κωνσταντινούπολη και κατόρθωσε να φτάσει στην Πελοπόννησο, όπου πρωτοστάτησε στον Ελληνοτουρκικό Αγώνα. Καθώς πλησίαζε η έναρξη της Επανάστασης, οι Δεληγιάννηδες συγκέντρωσαν μέγιστα ποσά τροφίμων και εφοδίων και αμέσως κάλεσαν από την Ζάκυνθο τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη, προκειμένου να συνεννοηθούν. Ο Αναγνώστης, που δεν έτρεφε μεγάλη συμπάθεια προς τον «Γέρο του Μοριά», εξεγέρθηκε όταν εκείνος διορίστηκε αρχιστράτηγος των γορτυνιακών όπλων και υποδαυλίστηκαν ακόμα περισσότερο οι εμφύλιες έριδες, που προσέλαβαν επικίνδυνες διαστάσεις την περίοδο 1822-1823 και το 1824 είχαν ως κατάληξη τη φυλάκιση του Αναγνώστη και των

---

<sup>1</sup> Κανδηλώρος Τάκης, *Η Γορτυνία*, εκδόσεις Ανδρ. Πάσχα, Πάτρα 1898, τόμος Α', σελ.194

<sup>2</sup> Λιάτα Ευτυχία, *Αρχείο της Οικογενείας Δεληγιάννη*, εκδόσεις Εταιρεία των Φίλων του Λαού -Ιστορικών Αρχείων, Αθήνα 1992 σελ.17

<sup>3</sup> Sturdza Mihail Dimitri, *Grandes familles de Grèce, d' Albanie et de Constantinople*, Dictionnaire Historique et Généalogique, Paris 1999, σελ. 289

προαναφερθέντων τριών αδελφών του, μετά από αυτή του Κολοκοτρώνη στην Ύδρα. Το 1827 τα αδέλφια συνελήφθησαν ξανά και φυλακίστηκαν στο Ιτς Καλέ, ενώ μετέπειτα, στη δίκη του Κολοκοτρώνη το 1834, ήταν ανάμεσα στους κατηγορούς του. Ύστερα από την ανάρρηση του Όθωνα στο θρόνο του Βασιλιά, ο Αναγνώστης κατέλαβε υψηλές θέσεις<sup>4</sup>, με προεξάρχουσα εκείνη του Προέδρου της Γερουσίας. Απεβίωσε το 1856, πλήρης ημερών και τιμών.

Πέτρος Δεληγιάννης. Υιός του Αναγνώστη, διπλωμάτης και βουλευτής<sup>5</sup>. Ως πληρεξούσιος της Ελλάδας στην Κωνσταντινούπολη, διεξήγαγε διαπραγματεύσεις για την αναγνώριση του αυτοκέφαλου της Ελληνικής Εκκλησίας.

Νικόλαος Δηληγιάννης. Υιός του Πέτρου. Διορίστηκε πρέσβυς στο Βελιγράδι, στο Παρίσι και στη Μαδρίτη. Την περίοδο της κυβερνητικής κρίσης, που επήλθε εξαιτίας της παραίτησης του Τρικούπη το 1895, του ανατέθηκε ο σχηματισμός υπηρεσιακής κυβέρνησης για τη διεξαγωγή εκλογών

Ιωάννης Δεληγιάννης. Υιός του Αναγνώστη, βουλευτής Γορτυνίας στις εκλογές του 1873 και 1874<sup>6</sup> και υπουργός Εξωτερικών<sup>7</sup> στην κυβέρνηση Δημ. Βούλγαρη (1874-1875)

**2. Κανέλλος**. Πρόκριτος, ο οποίος κατά την επανάσταση υπήρξε ένας από τους γενναιότερους στρατηγούς, πρωταγωνιστώντας σε πολλές μάχες. Αντίθετα από τον αδελφό του Αναγνώστη, ήταν διαλλακτικός και πρότεινε την ανάθεση της αρχιστρατηγίας στον Κολοκοτρώνη. Μετά την απελευθέρωση εκλεγόταν συνεχώς βουλευτής<sup>8</sup> και έγινε πρόεδρος της πρώτης ελληνικής βουλής, ύστερα από το Σύνταγμα του 1844, Απεβίωσε πάμπτωχος, αφήνοντας ως πολύτιμη παρακαταθήκη τα απομνημονεύματά του.<sup>9</sup>

---

<sup>4</sup> Βλ. Κεφ. 7 παρ. ια', ιβ' και Παράρτημα σελ. xi, xii

<sup>5</sup> Βουλή των Ελλήνων, *Μητρώο πληρεξουσίων, γερουσιαστών και βουλευτών 1822-1935*, Αθήνα 1986, σελ. 48

<sup>6</sup> Βουλή των Ελλήνων, ό. π. σελ. 74

<sup>7</sup> Βλ. Κεφ. 7 παρ. ι' και Παράρτημα σελ. x

<sup>8</sup> Βουλή των Ελλήνων, ό. π. σελ. 12

<sup>9</sup> Βλ. Κεφ. 7 παρ. η' και Παράρτημα σελ. viii

**3. Ανάστος.** Έλαβε μέρος στην επανάσταση και διετέλεσε Πρόεδρος της Εφορείας Γόρτυνας.

**4. Θεοδωράκης.** Μυημένος στην Φιλική Εταιρεία. Λέγεται<sup>10</sup> ότι με παρότρυνση του πατέρα του, έλαβε μέρος σε δύο διπλωματικές αποστολές, προκειμένου να κινήσει το ενδιαφέρον του Γάλλου στρατηγού Βοναπάρτη υπέρ της Ελλάδας, αλλά και να πείσει τον Αλή Πασά στη δημιουργία Ελληνοαλβανικού κράτους, ώστε ο τελευταίος να υποστηρίξει την ελληνική επανάσταση. Παραδόθηκε στους Τούρκους οικειοθελώς, ως όμηρος, με σκοπό να τους εξαπατήσει ότι δεν θα επαναστατούσαν οι Έλληνες, προκειμένου να δοθεί χρόνος για την προετοιμασία της πολιορκίας της Τρίπολης. Φυλακίστηκε και παρά τις μάταιες διαπραγματεύσεις του αδελφού του, Κανέλλου, για την απελευθέρωσή του, εκτελέστηκε ως αντίποινα για τη μη λύση της πολιορκίας, λίγες ώρες πριν την άλωσή της.

**5. Δημητράκης.** Μέλος της Φιλικής Εταιρείας, πολέμησε στη μάχη της Γράνας, του Αγιονορίου και της Τραμπάλας.

Ιωάννης Δεληγιάννης. Υιός του Δημητράκη, βουλευτής<sup>11</sup>.

**6. Κωνσταντάκης .** Μέλος της Φιλικής Εταιρείας, έπαρχος Μυστρά, του οποίου τετρακισέγγονος τυγχάνει ο συντάκτης της παρούσας εργασίας<sup>12</sup>.

**7. Πανάγος .** Φιλικός, Διοικητής Γαστούνης και Κορίνθου και Έπαρχος Ηλείας<sup>13</sup>.

Θεόδωρος Δηλιγιάννης. Υιός του Πανάγου, νομικός, βουλευτής, υπουργός και πρωθυπουργός της Ελλάδος, η εξωτερική πολιτική του οποίου είναι το θέμα της παρούσας εργασίας.

Κωνσταντίνος Δηλιγιάννης. Υιός του Πανάγου, καθηγητής της ιατρικής, που ανακάλυψε τον βάκιλο του τύφου και πρύτανης του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Νικόλαος Δηλιγιάννης. Υιός του Πανάγου, πρόεδρος του Αρείου Πάγου.

---

<sup>10</sup> *Απομνημονεύματα Φωτάκου*, Νεότερο Εγκυκλ. Λεξικό Ηλίου, Αθήνα 1960, τόμος Ε΄, σελ. 849

<sup>11</sup> Βουλή των Ελλήνων, ό. π., σελ. 74

<sup>12</sup> Βλ. Κεφ. 7 παρ. β΄ και Παράρτημα σελ. ii

<sup>13</sup> Βλ. Κεφ. 7 παρ. β΄ και Παράρτημα σελ. i

Επαμεινώνδας Δηλιγιάννης. Υιός του Νικολάου, βουλευτής Γορτυνίας και μετέπειτα Αρκαδίας. Υπουργός Ναυτικών και Δικαιοσύνης στις κυβερνήσεις Δημ. Ράλλη του 1905 και 1909, αντίστοιχα<sup>14</sup>.

**8. Ελένη.** Σύζυγος του αγωνιστή της επανάστασης και πολιτικού Ανδρέα Ζαΐμη.

**9. Αθανασία .** Σύζυγος του προκρίτου της Δημητσάνας Αθανάσιου Αντωνοπούλου

**10. Νικολάκης.** Αγωνιστής της επανάστασης, βουλευτής Αργολίδος και Κορινθίας<sup>15</sup>

Ιωάννης Δεληγιάννης. Υιός του Νικολάκη. Βουλευτής Γορτυνίας<sup>16</sup> και πρόεδρος της Βουλής.

---

<sup>14</sup> Βουλή των Ελλήνων, ό. π., σελ. 104

<sup>15</sup> Βουλή των Ελλήνων, ό. π., σελ. 48

<sup>16</sup> Βουλή των Ελλήνων, ό. π., σελ. 74

### 3. Βιογραφία Θεόδωρου Π. Δηλιγιάννη

Ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης (Theodore Deliyannis<sup>17</sup>) θεωρείται ένα από τα πλέον σημαίνοντα πρόσωπα της σύγχρονης ελληνικής πολιτικής ιστορίας. Γεννήθηκε το 1823<sup>18</sup> <sup>19</sup> ή το 1824<sup>20</sup>. Τέσσερις πόλεις (Τρίπολη, Ναύπλιο, Πύργος, Καλάβρυτα<sup>21</sup>) θεωρούνται πιθανές γενέτειρές του<sup>22</sup>, χωρίς να είναι εξακριβωμένο ποιά είναι η πραγματική. Συμμετείχε σε διάφορες κυβερνήσεις, τόσο ως επικεφαλής αυτών, όσο και ως Υπουργός Εξωτερικών, Οικονομικών, Στρατιωτικών, Παιδείας, Εσωτερικών και Εκκλησιαστικών. Για τις πέντε και οκτώ θητείες του, ως Πρωθυπουργός και ως Υπουργός Εξωτερικών αντίστοιχα, και την, ως εκ τούτων, ενεργό συμμετοχή του στην εξωτερική πολιτική της χώρας, θα αναφερθούμε διεξοδικότερα στα επόμενα κεφάλαια.

Στο σημείο αυτό, κρίνεται σκόπιμο να σημειωθεί ότι κατά την παραμονή του στο Παρίσι ως πρέσβης, το επίθετό του ξενιστί αποδιδόταν ηχητικά ως «Ντιλιγιάνης». Για το λόγο αυτό, πιθανότατα<sup>23</sup> η επαναφορά του στα ελληνικά οδήγησε στο «Δηλιγιάννης», χωρίς να αποκλείεται και η εκδοχή της υιοθέτησης του επωνύμου αυτού, προς αποφυγή της συσχέτισης με την τουρκική λέξη «ντελή<sup>24</sup>», γραμμή που, στη συνέχεια, ακολούθησαν και άλλοι κατιόντες.

Έλαβε τη στοιχειώδη εκπαίδευσή του αρχικά στον Πύργο και μετά στο Ναύπλιο, την τότε πρωτεύουσα της Ελλάδας, όπου και ολοκλήρωσε τις εγκύκλιες σπουδές του. Εκεί το 1833, ως νεαρός, συμμετείχε στην υποδοχή του Βασιλέα Όθωνα, μάλιστα, στον γνωστό πίνακα του ζωγράφου Peter von Hess, απεικονίζεται να κρατά κλαδί φοίνικα. Στη συνέχεια, ήρθε στην Αθήνα, λίγο μετά την ανακήρυξή της ως πρωτεύουσα της χώρας, και γράφτηκε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου, απ' όπου αποφοίτησε με άριστα, ωστόσο ουδέποτε ασχολήθηκε με την δικηγορία.

---

<sup>17</sup> *Larousse Illustré*, εκδόσεις Librairie Larousse, Paris 1929, σελ. 1317

<sup>18</sup> Στεφάνου Γεώργιος (έκδοση), *Ιστορία του Θεοδ. Π. Δηλιγιάννη*, Αθήνα 1906, σελ. 33

<sup>19</sup> Mihail Dimitri Sturdza, ό.π., σελ. 289

<sup>20</sup> Μωραΐτης Κάρολος, *Η ζωή και η δολοφονία του πρωθυπουργού Θεόδωρου Δηλιγιάννη*, εκδόσεις Λεξίτυπον, Αθήνα 2012, σελ. 17

<sup>21</sup> *Larousse Illustré*, ό.π., σελ. 1317

<sup>22</sup> Στεφάνου, ό.π., σελ. 33

<sup>23</sup> Σύμφωνα με προφορική μαρτυρία του προπάππου του συντάκτη της παρούσας εργασίας, όπως την αφηγήθηκε στον τελευταίο ο παπούς του.

<sup>24</sup> Μωραΐτης, ό. π., σελ. 17

Κατά τη διάρκεια της φοιτητικής του ζωής έλαβε μέρος σε διαδηλώσεις διαμαρτυρόμενος για τις αυθαιρεσίες των κυβερνήσεων και των Ανακτόρων. Ειδικότερα, πρωτοστάτησε, ως κύριος ομιλητής, τόσο στις ταραχές κατά της Εμπορικής Σύμβασης, που κατάρτισε ο Κ. Ζωγράφος με την Τουρκία, και που είχαν αποτέλεσμα την ακύρωσή της<sup>25</sup> ως εθνικά επιζήμια, όσο και στην εναντίωση των φοιτητών στον διορισμό του Μάσσονος (Ed. Masson) στη θέση του καθηγητή της Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο, επειδή ήταν δημόσιος κατήγορος στη δίκη του Κολοκοτρώνη<sup>26</sup>. Για την τελευταία του αυτή ενέργεια συνελήφθη και αφέθηκε ελεύθερος, αργότερα, ύστερα από παρέμβαση του Όθωνα.

Στη συνέχεια διορίστηκε στο Δημόσιο ως συντάκτης των επίσημων Πρακτικών της πρώτης Βουλής των Ελλήνων, θέση στην οποία παρέμεινε μέχρι το 1848, οπότε και εισήλθε στην υπηρεσία του Υπουργείου Εσωτερικών, ως υπουργικός Γραμματέας α΄ τάξης. Το 1859 προήχθη σε Τμηματάρχη και το ίδιο έτος σε Γενικό Γραμματέα του ίδιου Υπουργείου, σε ηλικία μόλις 35 ετών, θέση στην οποία παρέμεινε επί τριετία.. Ως δημόσιος υπάλληλος, ο Δηλιγιάννης ήταν πρότυπο φιλοπονίας και τιμήθηκε πολλές φορές από τον Όθωνα για τις υπηρεσίες του προς το κράτος, ιδίως κατά την περίοδο που η Αθήνα και ο Πειραιάς μαστίζονταν από την επιδημία της χολέρας. Αξίζει να αναφερθεί ότι κατά τη διάρκεια της θητείας του αυτής έπεισε το Βασιλιά για την ορθότητα των απόψεών του περί της στρατιωτικής νομοθεσίας παρότι, γι' αυτές ακριβώς τις απόψεις, είχε κληθεί από αυτόν αρχικά σε απολογία. Συγκεκριμένα, πίστευε ότι ο τότε ψηφισθείς νόμος για την στρατιωτική αστυνομία ήταν αντισυνταγματικός και περιείχε τον κίνδυνο να περιοριστούν οι ελευθερίες των πολιτών <sup>27 28</sup>.

Η κήρυξη του Κριμαϊκού πολέμου μεταξύ Τουρκίας και Ρωσίας το 1853 αναπτέρωσε τις ελπίδες του έθνους για επέκταση των ελληνικών εδαφών. Ωστόσο η Μεγάλη Βρετανία και η Γαλλία αντιτίθεντο σε κάθε ενέργεια που θα υπέθαλπε την εξέγερση των Ελλήνων στις υπόδουλες περιοχές. Προκειμένου μάλιστα να εξαναγκάσουν την Ελλάδα σε ουδετερότητα, πραγματοποίησαν απόβαση στον Πειραιά τον Μάρτιο του 1854. Υποχωρώντας η κυβέρνηση στην απόλυτη εξουσία των πρεσβευτών των δύο

---

<sup>25</sup> Στεφάνου, ό. π., σελ.114

<sup>26</sup> Στεφάνου, ό. π., σελ. 12

<sup>27</sup> Μωραΐτης, ό. π., σελ. 19

<sup>28</sup> Στεφάνου, ό. π., σελ.120

χωρών, που, μεταξύ άλλων, ζητούσαν την κήρυξη τεσσάρων νομών της χώρας σε κατάσταση πολιορκίας ανάθεσε στον Δηλιγιάννη να συντάξει το σχετικό νομοσχέδιο. Εκείνος όμως αρνήθηκε, φρονώντας ότι είναι αντίθετο με το Σύνταγμα, και με την επιμονή του κατάφερε την απόσυρση της κατάθεσης του νομοσχεδίου.

Στις εκλογές του Νοεμβρίου 1862 μετείχε για πρώτη φορά στην ανάδειξη των πληρεξουσίων της Β΄ Εθνοσυνέλευσης και εκλέχτηκε πρώτος στην επαρχία Γορτυνίας, την οποία, έκτοτε, εκπροσωπούσε αδιαλείπτως, χωρίς ποτέ να αποτύχει σε εκλογική αναμέτρηση.

Τον Φεβρουάριο του 1863, κατά τη διάρκεια των εργασιών της Β΄ Εθνοσυνέλευσης, ξέσπασαν στην Αθήνα βίαιες ταραχές μεταξύ υποστηρικτών των δύο μεγαλύτερων αντιμαχόμενων πολιτικών παρατάξεων (Ορεινοί - Πεδινοί), με εμπλοκή ακόμα και στρατιωτικών σωμάτων. Οι ταραχές σταμάτησαν με την ορκωμοσία νέας κυβέρνησης, ωστόσο ο πληρεξούσιος Τιμ. Βάσσος, πρότεινε την επιβολή βαρύτατων κυρώσεων κατά των πρωταιτίων των «Φεβρουαριανών». Ο Θεοδ. Δηλιγιάννης εναντιώθηκε σ' αυτή την πρόταση, αντιλαμβανόμενος ότι συμφέρον του τόπου δεν ήταν η τιμωρία των στασιαστών αλλά η αποκατάσταση της ενότητας και η επικράτηση κοινωνικής ειρήνης, και κατόρθωσε να πείσει την Εθνοσυνέλευση να επιδείξει επιείκεια, κηρύττοντας το περίφημο «ευαγγέλιο της λήθης»<sup>29</sup>.

Ως διαπρεπής νομομαθής, μαζί με τον βοηθό του και μετέπειτα πολιτευτή Γ. Ζηνόπουλο επιμελήθηκε της έκδοσης της επτάτομης συλλογής «Ελληνική Νομοθεσία από του 1833 μέχρι του 1876»<sup>30</sup>.

Με το θάνατο του Κουμουνδούρου, ο Δηλιγιάννης ίδρυσε το «Εθνικόν Κόμμα», με έμβλημα το κορδόνι<sup>31</sup>, τις απόψεις του οποίου εξέφραζε η εφημερίδα «Πρωία». Κυριότερος αντίπαλός του ήταν ο Χαρ. Τρικούπης<sup>32</sup>. Η διαμάχη των δύο πολιτικών ανδρών αποτέλεσε και την αρχή του δικομματισμού της νεότερης Ελλάδας.

Μετά τη νίκη του στις εκλογές του 1905, ο Δηλιγιάννης έφερε προς ψήφιση στη βουλή, μεταξύ άλλων, νομοσχέδιο, που στο πλαίσιο της προστασίας των

---

<sup>29</sup> Ρούσσοις Γεώργιος, *Νεώτερη Ιστορία του Ελληνικού Έθνους 1826-1974*, εκδόσεις Ελληνική Μορφωτική Εστία, Αθήνα 1975, σελ.68

<sup>30</sup> Στεφάνου, ό. π., σελ.229

<sup>31</sup> Βλ. Κεφ.7 παρ. δ΄ και Παράρτημα σελ. iv

<sup>32</sup> Βλ. Κεφ.7 παρ. ε΄ και Παράρτημα σελ. v

αποταμιεύσεων των μέσων και κατώτερων εισοδηματικών τάξεων προέβλεπε το κλείσιμο των χαρτοπαικτικών λεσχών. Η αστυνομία διατάχθηκε να εφαρμόσει τον νόμο με αυστηρότητα κι έτσι, ήδη, την άνοιξη του 1905 οι περισσότερες λέσχες είχαν κλείσει. Η εξέλιξη αυτή εξόργισε τον υπόκοσμο, που έπνεε τα μένεα και βοούσε κατά του πρωθυπουργού<sup>33</sup>.

Το απόγευμα της 31<sup>ης</sup> Μαΐου 1905, όταν ο Δηλιγιάννης, κατέβηκε από την πρωθυπουργική άμαξα, μπροστά στην είσοδο της Βουλής, ένας άγνωστος έσπευσε προς το μέρος του, δίνοντας την εντύπωση ότι ήθελε να τον χαιρετήσει και να του υποβάλλει κάποιο αίτημα. Αντ' αυτού, με μια αστραπιαία κίνηση τον μαχαίρωσε στην κοιλιά. Ο πρωθυπουργός μεταφέρθηκε αμέσως στο Σταθμό Πρώτων Βοηθειών, όπου όμως εξέπνευσε λίγη ώρα αργότερα, υποκύπτοντας στα τραύματά του<sup>34</sup>. Δράστης ήταν ο Αντώνιος Κωσταγερακάρης, θυρωρός σε χαρτοπαικτική λέσχη και άνθρωπος του υπόκοσμου, που δήλωσε ότι κίνητρο για την πράξη του ήταν το ότι, «λόγω του κλεισίματος των χαρτοπαικτικών λεσχών, η οικογένειά του είχε αρχίσει να πεινάει». Στη δίκη που ακολούθησε ο δολοφόνος καταδικάστηκε σε θάνατο. Ήταν η δεύτερη δολοφονία πολιτικού στη σύγχρονη ιστορία της Ελλάδας, μετά από εκείνη του Ιωάννη Καποδίστρια. Η πάνδημη κηδεία του Θόδωρου Δηλιγιάννη τελέστηκε στη Μητρόπολη Αθηνών, και η σωρός του ετάφη στο Α΄ νεκροταφείο<sup>35</sup>. Ανδριάντες του έχουν στηθεί στον περίβολο της Παλαιάς Βουλής και στην κεντρική πλατεία των Λαγκαδίων, ενώ πολλοί οδοί έχουν λάβει όνομα του<sup>36</sup>.

---

<sup>33</sup> Κατσιώγερης Μιχ., *Ελλάδα 20<sup>ος</sup> αιώνας (1900-1910)*, εκδόσεις Καθημερινή, Αθήνα 2017, τόμος Α΄ σελ. 39

<sup>34</sup> Πρασά Ανν., *Η δολοφονία του Θεόδ. Δηλιγιάννη*, «Ιστορικά», εκδόσεις Ελευθεροτυπία, τόμος 22, 15.1.2004 σελ. 10

<sup>35</sup> Στεφάνου, ό. π., σελ. 564

<sup>36</sup> Μωραΐτης, ό. π., σελ.89



## **4. Δημόσια αξιώματα Θεόδωρου Δηλιγιάννη σχετιζόμενα με την εξωτερική πολιτική (κατά χρονολογική σειρά)**

Ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης, κατά τη διάρκεια της πολιτικής του διαδρομής, διετέλεσε, πέραν των άλλων αξιωμάτων του, μία φορά πρεσβευτής, οκτώ φορές Υπουργός Εξωτερικών και πέντε φορές Πρωθυπουργός. Πιο συγκεκριμένα:

### **4. 1. Ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης ως Υπουργός επί των Εξωτερικών και ως Διπλωμάτης**

- Στην 4<sup>η</sup> Κυβέρνηση Μεσοβασιλείας της Προσωρινής Κυβέρνησης του Βασιλείου της Ελλάδας, με πρωθυπουργό τον Διομήδη Κυριακό<sup>37</sup>, από τις 27.3.1863 και μέχρι τις 29.4.1863. Την κυβέρνηση αυτή διόρισε η Β' Εθνική Συνέλευση των Ελλήνων με ψήφους 112 υπέρ και 69 κατά, όταν η προηγούμενη, του Ζηνοβίου Βάλβη, έχασε την εμπιστοσύνη της Βουλής.
- Στην 5<sup>η</sup> Κυβέρνηση Μεσοβασιλείας της Προσωρινής Κυβέρνησης του Βασιλείου της Ελλάδας, με πρωθυπουργό τον Μπενιζέλο Ρούφο<sup>38</sup> (29.4.1863 έως 18.10.1863)<sup>39</sup>. Η κυβέρνηση αυτή ήταν η τελευταία της Εθνοσυνέλευσης, με το σύστημα της «Κυβερνώσας Βουλής», καθώς στις 18 Οκτωβρίου 1863 ολοκληρώθηκε το διάστημα της Μεσοβασιλείας, με την ανάληψη της ηγεσίας της χώρας από τον βασιλιά Γεώργιο Α'<sup>40</sup>. Ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης άσκησε καθήκοντα Υπουργού Εξωτερικών αυτής της κυβέρνησης, για το διάστημα από 29.4.1863 έως 19.6.1863.
- Στην πρώτη κυβέρνηση του Κωνσταντίνου Κανάρη<sup>41</sup> από 5.3.1864 έως 16.4.1864. Η κυβέρνηση διορίστηκε από τον Βασιλέα Γεώργιο, λαμβάνοντας 137 ψήφους εμπιστοσύνης έναντι 87 κατά, όταν η προηγούμενη, του Δημητρίου Βούλγαρη, έχασε την εμπιστοσύνη της Εθνοσυνέλευσης<sup>42</sup>. Την περίοδο αυτή υπογράφηκε η συνθήκη της ένωσης των Ιονίων νήσων με την κυρίως Ελλάδα

<sup>37</sup> [www.hellenicparliament.gr/I-Bibliothiki/praktika-voulis-1862-1910](http://www.hellenicparliament.gr/I-Bibliothiki/praktika-voulis-1862-1910)

<sup>38</sup> [www.hellenicparliament.gr/I-Bibliothiki/praktika-voulis-1862-1910](http://www.hellenicparliament.gr/I-Bibliothiki/praktika-voulis-1862-1910)

<sup>39</sup> ΦΕΚ Α'25/1863

<sup>40</sup> Ευαγγελίδης Τρυφ., *Τα μετά τον Όθωνα: ήτοι ιστορία της μεσοβασιλείας και της Βασιλείας Γεωργίου του Α' (1862-1898)*, Εκδοτικό Κατάστημα Γεωργ. Δ. Φέξη, Αθήνα 1898, σελ. 47.

<sup>41</sup> ΦΕΚ Α'13/1864

<sup>42</sup> Ευαγγελίδης, ό. π., σελ. 107

και έγιναν προετοιμασίες για την ψήφιση νέου Συντάγματος και την εκλογή των πληρεξουσίων των παραπάνω νήσων.

- Στην 2<sup>η</sup> κυβέρνηση του Κωνσταντίνου Κανάρη<sup>43</sup> (26.7.1864 - 2.3.1865), για το διάστημα από 26.7.1864 έως 28.11.1864. Κατά τη διάρκεια της θητείας αυτής της κυβέρνησης ψηφίστηκε από την Β' Εθνοσυνέλευση το νέο Σύνταγμα της Ελλάδας, γνωστό ως Σύνταγμα του 1864, από τα πιο φιλελεύθερα και δημοκρατικά συντάγματα της Ευρώπης εκείνης της περιόδου. Το Σύνταγμα του 1864, μαζί με τις αναθεωρήσεις του 1911 και του 1952, ίσχυσε για περίπου 100 χρόνια. Επίσης, ψηφίστηκε ο «Νόμος ΣΤΓ», ο εκλογικός νόμος με τον οποίο καθιερώθηκε για πρώτη φορά η άμεση και μυστική ψηφοφορία.
- Ως πρεσβευτής της Ελλάδος στη Γαλλία, από το 1866 έως το 1869, επί Ναπολέοντα του Γ'. Ο Κάρολος Λουδοβίκος Ναπολέον Βοναπάρτης, υπήρξε Πρόεδρος της Β' Γαλλικής Δημοκρατίας, μέχρι το 1852 οπότε, με την ανασύσταση της Γαλλικής Αυτοκρατορίας, ανακηρύχθηκε Αυτοκράτωρ, ως Ναπολέον ο Γ'.
- Επανήλθε ως υπουργός Εξωτερικών για το διάστημα 25.1.1869 έως 27.12.1869 στην 1<sup>η</sup> κυβέρνηση του Θρασύβουλου Ζαΐμη<sup>44</sup> (25.1.1869 - 9.7.1870), που αντικατέστησε εκείνη του Βούλγαρη και ανέλαβε να οδηγήσει τη χώρα σε νέες εκλογές<sup>45</sup> με απόφαση του βασιλιά. Αρχικά ο Βασιλιάς προσπάθησε να σχηματίσει κυβέρνηση των μειοψηφικών παρατάξεων της Βουλής, των Δεληγεώργη και Ζαΐμη. Ο μεν Δεληγεώργης αρνήθηκε, ο δε Ζαΐμης έθεσε όρους προκειμένου να αποδεχθεί την εντολή. Ο Γεώργιος απευθύνθηκε τότε διερευνητικά στους Σπ. Βαλαωρίτη και Αρ. Μωραϊτίνη. Καθώς όμως απέτυχαν και οι δυο να σχηματίσουν κυβέρνηση, ο Βασιλιάς αναγκάστηκε να στραφεί πάλι στον Ζαΐμη, ο οποίος με την υποστήριξη 25 μόνο βουλευτών, κατάφερε να σχηματίσει κυβέρνηση για να οδηγήσει τη χώρα σε εκλογές, που προκηρύχθηκαν το διάστημα 16 έως 19 Μαΐου<sup>46</sup>. Το άνοιγμα της Βουλής, στις 5 Ιουνίου 1869 με την α' σύνοδο της Γ' κοινοβουλευτικής περιόδου, βρήκε τον Ζαΐμη να διαθέτει την πλειοψηφία των βουλευτών.<sup>47</sup> Έτσι, κυβέρνησε απρόσκοπτα μέχρι την απαγωγή και εν τέλει δολοφονία αλλοδαπών περιηγητών,

---

<sup>43</sup> ΦΕΚ Α'32/1863

<sup>44</sup> [www.hellenicparliament.gr/I-Bibliothiki/praktika-voulis-1862-1910](http://www.hellenicparliament.gr/I-Bibliothiki/praktika-voulis-1862-1910)

<sup>45</sup> Ευαγγελίδης, ό. π., σελ 255, 265

<sup>46</sup> ΦΕΚ Α'14/1869

<sup>47</sup> *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδοτική Αθηνών, τόμος ΙΓ', Αθήνα 2008, σελ. 297

περιστατικό γνωστό ως «η σφαγή στο Δήλεσι», που επέφερε πλήγμα στις διπλωματικές σχέσεις Ελλάδος, Μεγάλης Βρετανίας και Ιταλίας και οδήγησε στην παραίτηση της κυβέρνησής του, την άνοιξη του 1870.

- Στην 8<sup>η</sup> κυβέρνηση του Αλέξανδρου Κουμουνδούρου<sup>48 49</sup> (11.1.1878 έως 21.10.1878), που σχηματίστηκε μετά την παραίτηση της κυβέρνησης του Κων/νου Κανάρη. Ο Κουμουνδούρος ως αρχηγός της πλειοψηφίας έγινε πρωθυπουργός, ωστόσο η κυβέρνηση διατηρήθηκε στην εξουσία με τις ψήφους ανοχής των ομάδων του Θρασύβουλου Ζαΐμη και του Χαρίλαου Τρικούπη .
- Στην 9<sup>η</sup> κυβέρνηση του Αλέξανδρου Κουμουνδούρου<sup>50</sup> (26.10.1878-10.3.1880), η οποία ανέλαβε την εξουσία μετά την καταψήφιση της προηγούμενης ολιγοήμερης κυβέρνησης Τρικούπη. Εν συνεχεία διενήργησε τις βουλευτικές εκλογές του 1879 αποσπώντας την πλειοψηφία. Η κυβέρνηση καταψηφίστηκε και παραιτήθηκε κατά την κοινοβουλευτική συνεδρίαση της 6<sup>ης</sup> Μαρτίου 1880 σε συζήτηση επί νομοσχεδίου σχετικού με την αναδιοργάνωση του στρατού.

#### **4. 2. Ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης ως Πρωθυπουργός και Υπουργός επί των Εξωτερικών.**

Η 1<sup>η</sup> κυβέρνηση του Θεοδώρου Δηλιγιάννη<sup>51</sup> (19.4.1885 - 30.4.1886) ανέλαβε την εξουσία μετά τη νίκη της στις εκλογές του 1885. Ο Δηλιγιάννης, παίρνοντας και τις ψήφους των ψηφοφόρων του Κουμουνδούρου, που είχε αποβιώσει δύο χρόνια νωρίτερα, πέτυχε μια άνετη εκλογική νίκη. Σε σύνολο 245 εδρών της νέας Βουλής, που άρχισε τις εργασίες της στις 9 Μαΐου 1885, οι οπαδοί του Δηλιγιάννη έλαβαν τις 185 έδρες. Ο Θεόδ. Δηλιγιάννης, εκτός από τα καθήκοντα «Προέδρου του Υπουργικού Συμβουλίου», όπως ήταν τότε ο τίτλος του Πρωθυπουργού, διατήρησε προσωρινά και τα καθήκοντα του Υπουργού επί των Εξωτερικών.

#### **4. 3. Ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης ως Πρωθυπουργός**

- Η 2<sup>η</sup> κυβέρνηση του Θεοδώρου Δηλιγιάννη<sup>52</sup>(24.10.1890 -18.2.1892) ήταν η μοναδική στην ελληνική ιστορία που παύθηκε από τον Βασιλιά κατά παράβαση

<sup>48</sup> [www.hellenicparliament.gr/I-Bibliothiki/praktika-voulis-1862-1910](http://www.hellenicparliament.gr/I-Bibliothiki/praktika-voulis-1862-1910)

<sup>49</sup> ΦΕΚ Α'9/1878

<sup>50</sup> ΦΕΚ Α'80/1878

<sup>51</sup> ΦΕΚ Α'36/1885

<sup>52</sup> ΦΕΚ Α'277/1890

του Συντάγματος. Μετά τη νίκη της 19<sup>ης</sup> Οκτωβρίου 1890 και τη συγκρότηση της Βουλής σε σώμα υπό την προεδρία του Κωνσταντίνου Κωνσταντόπουλου, βουλευτή του Εθνικού Κόμματος του Δηλιγιάννη, η κυβέρνηση είχε τις 90 από τις 150 έδρες της Βουλής. Δεκαέξι μήνες μετά, η κυβέρνηση ήρθε σε σύγκρουση με τον Βασιλιά. Συγκεκριμένα ο Ανδρέας Συγγρός, εκπροσωπώντας τα συμφέροντα γαλλο-ελληνικού ομίλου τραπεζών, ζήτησε από την κυβέρνηση να του παραχωρηθεί, έναντι του δημοσίου χρέους, το προνόμιο δημιουργίας κρατικής τράπεζας. Ο Δηλιγιάννης αρνήθηκε και τότε ο Συγγρός, με υπόμνημά του προς τον Βασιλιά, υποστήριξε την άποψη ότι η πολιτική της κυβέρνησης Δηλιγιάννη εξέθετε την χώρα σε κινδύνους, και την οδηγούσε σε οικονομική καταστροφή. Ο βασιλιάς, πειθόμενος από τα επιχειρήματα του Συγγρού, ζήτησε την παραίτηση της κυβέρνησης. Ο Δηλιγιάννης, που διατηρούσε την κοινοβουλευτική πλειοψηφία αρνήθηκε, και τότε ο Βασιλιάς την έπαυσε.<sup>53</sup>

- Η 3<sup>η</sup> κυβέρνηση του Θεοδώρου Δηλιγιάννη<sup>54</sup> (31.5.1895 - 18.4.1897) σχηματίστηκε μετά τη νίκη της παράταξής του στις εθνικές εκλογές της 16<sup>ης</sup> Απριλίου 1895. Το «Εθνικό Κόμμα», συγκέντρωσε 150 από τις 207 έδρες του κοινοβουλίου επιτυγχάνοντας συντριπτική νίκη επί του Χαρίλαου Τρικούπη, ο οποίος αποσύρθηκε από την πολιτική, εγκατασταθείς στις Κάννες, όπου, έναν χρόνο μετά, απεβίωσε. Επίσης, κατά την διάρκειά της, διοργανώθηκαν (1896) οι πρώτοι Ολυμπιακοί Αγώνες της σύγχρονης εποχής.
- Η 4<sup>η</sup> κυβέρνηση του Θεοδώρου Δηλιγιάννη<sup>55</sup> (24.11.1902 -14.6.1903) ανέλαβε την εξουσία μετά τις εκλογές της 17<sup>ης</sup> Νοεμβρίου 1902, οι οποίες δεν έδωσαν αυτοδυναμία σε κανένα κόμμα. Τα κόμματα των Θεοτόκη και Δηλιγιάννη ισοψήφησαν με 102 έδρες το καθένα, ενώ τα κόμματα των Ράλλη και Ζαΐμη πήραν από 11 και 29 έδρες αντίστοιχα. Ο Δηλιγιάννης σε συνεργασία με τον Ράλλη συγκέντρωσε κοινοβουλευτική πλειοψηφία 113 εδρών και ζήτησε την διακυβέρνηση. Ο Βασιλιάς Γεώργιος Α΄, αντιτιθέμενος, επεδίωκε το σχηματισμό κυβέρνησης υπό τον υπασπιστή του Ι. Παπαδιαμαντόπουλο για να εκκαθαρίσει την πολιτική κατάσταση. Αυτό προκάλεσε την οργή των ψηφοφόρων του Δηλιγιάννη, που ξέσπασαν σε διαμαρτυρίες, διαδηλώσεις και

---

<sup>53</sup> Α. Δημητρόπουλος, *Οι ελληνικές κυβερνήσεις 1843-2004*, Αθήνα 2004, σελ.41, διαθέσιμο στο : <http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf>

<sup>54</sup> Ευαγγελίδης, ό. π., σελ 699

<sup>55</sup> ΦΕΚ Α΄222/1902

σε συγκρούσεις με τις αστυνομικές δυνάμεις. Οι ταραχές, που έμειναν γνωστές ως τα «Σανιδικά», εξανάγκασαν τον Γεώργιο να ορκίσει τον Δηλιγιάννη πρωθυπουργό στις 24 Νοεμβρίου 1902. Η κυβέρνηση αυτή καταψηφίστηκε τον Ιούνιο του 1903 μετά από πρόταση μομφής που κατέθεσε ομάδα βουλευτών με επικεφαλής τον Νικ. Μπουφίδη, με ψήφους 114 κατά, έναντι 95 υπέρ.

- Η 5<sup>η</sup> και τελευταία κυβέρνηση του Θεόδωρου Δηλιγιάννη<sup>56</sup> διήρκησε από τις 17.12.1904 έως τη δολοφονία του. Ο Θ. Δηλιγιάννης αναλαμβάνοντας τη διακυβέρνηση μετά την άρση της εμπιστοσύνης της Βουλής στην κυβέρνηση Θεοτόκη, προέτρεψε τον Βασιλιά να διαλύσει τη Βουλή και να προκηρύξει εκλογές για τις 20 Φεβρουαρίου 1905, με την ελπίδα να διαφοροποιηθούν οι συσχετισμοί δυνάμεων και να προκύψει μια σταθερή μονοκομματική κυβέρνηση. Αυτή ήταν και η στόχευση των δύο μεγάλων κομμάτων, του Εθνικού και του Νεωτερικού, που κατάφεραν να συμπίσουν τη δύναμη του κόμματος του Αλ. Ζαΐμη. Οι εκλογές έδωσαν στο κόμμα του Δηλιγιάννη την απόλυτη κοινοβουλευτική πλειοψηφία με 142 έδρες, εξασφαλίζοντάς του την επάνοδο στην πρωθυπουργία<sup>57</sup>.

---

<sup>56</sup> ΦΕΚ Α'283/1904

<sup>57</sup> ΦΕΚ Α'89/1905

## **5. Ιστορικά γεγονότα κατά τη διάρκεια των ως άνω θώκων και η εμπλοκή του Θεοδ. Δηλιγιάννη σε αυτά, αναφορικά με την άσκηση εξωτερικής πολιτικής**

### **5. 1. Η πλήρωση του θρόνου μετά την έξωση του Όθωνα**

Η δυνατότητα των προστάτιδων δυνάμεων (Μεγάλη Βρετανία, Γαλλία και Ρωσία) να παρεμβαίνουν στη διαδικασία εκλογής νέου βασιλέα προέκυπτε από την ιδρυτική συνθήκη του Ελληνικού κράτους, με την οποία αυτές είχαν αναλάβει την προστασία του.<sup>58</sup> Με τις χώρες αυτές ο Δηλιγιάννης, ως υπουργός εξωτερικών, ανέλαβε αμέσως τις διαπραγματεύσεις για την πλήρωση του θρόνου, καθώς είχαν ήδη προηγηθεί η αποποίηση του από τον Βρετανό πρίγκηπα Αλφρέδο και η δήλωση της Εθνοσυνέλευσης, ότι θα άφηνε την τελική επιλογή στα τρία ως άνω κράτη.

Ο Δηλιγιάννης, παρότι άπειρος, τότε, πολιτικός, άρχισε δραστήριες διπλωματικές ενέργειες για την ανεύρεση του κατάλληλου υποψήφιου προσώπου . Συμμετέχοντας ανεπίσημα, εκ μέρους της Ελλάδας, στον συμβατικό διακανονισμό, ανέπτυξε με τους ξένους άριστες σχέσεις, επιδεικνύοντας εξαιρετική δεξιότητα. Τέτοια, ώστε ο Βρετανός υπουργός εξωτερικών, λόρδος Ιωάννης Ρώσσελ (Lord John Russel), και μετέπειτα πρωθυπουργός της Μεγάλης Βρετανίας, θαυμάζοντας τη λεπτότητα με την οποία χειριζόταν το ζήτημα ο νεαρός, τότε, Γορτύνιος, διέταξε τον Βρετανό πρεσβευτή στην Αθήνα να διαβιβάσει προς τον Έλληνα υπουργό τις βαθιές του ευχαριστίες και τα θερμά του συγχαρητήρια<sup>59</sup>.

Τελικά, έπειτα από μακρές και εύστοχες διαπραγματεύσεις όλων των εμπλεκομένων, οι τρεις δυνάμεις κατέληξαν, στις 30.3.1863, στην επιλογή του Αδόλφου Φρειδερίκου Φερδινάνδου Χριστιανού Γουλιέλμου Γεωργίου, δευτερότοκου υιού του διαδόχου του θρόνου της Δανίας Χριστιανού, του οίκου των Γκλύξμπουργκ, που υπέδειξε η Μεγάλη Βρετανία. Η σχετική ειδική συνθήκη, που υπογράφηκε στο Λονδίνο, περιλάμβανε

---

<sup>58</sup> Κλάφης Αντώνης, *Πολιτική και διπλωματία της ελληνικής εθνικής ολοκλήρωσης (1821-1923)*, εκδόσεις Πεδίο, Αθήνα 2019, σελ. 121

<sup>59</sup> Μωραΐτης, ό. π., σελ.23

όρους, μεταξύ των οποίων ήταν και η παραχώρηση των Επτανήσων στο ελληνικό βασίλειο <sup>60</sup>.

## 5. 2. Η ένωση των Επτανήσων

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, στην ειδική συνθήκη που υπογράφηκε το 1863 στο Λονδίνο, τα Επτάνησα παραχωρούνταν στην Ελλάδα. Ωστόσο, με αυτή επιβαλλόταν στα νησιά καθεστώς διηνεκούς ουδετερότητας, κάτι που δεν ικανοποιούσε την ελληνική πλευρά, η οποία ήθελε να απαλλαγεί από ανάλογες διεθνείς δεσμεύσεις<sup>61</sup>. Προκειμένου να απαλειφθεί ο εν λόγω όρος, η τότε κυβέρνηση και ειδικότερα ο Δηλιγιάννης, με την ιδιότητα του υπουργού Εξωτερικών, διόρισε<sup>62</sup> τον Χαρ. Τρικούπη, μετέπειτα πολιτικό του αντίπαλο, έκτακτο αντιπρόσωπο της χώρας στις διαπραγματεύσεις του Λονδίνου, όπου ο τελευταίος είχε υπηρετήσει, στο παρελθόν, ως επιτετραμμένος.

Οι συντονισμένες διπλωματικές προσπάθειες<sup>63</sup> Αθηνών και Τρικούπη στις διαπραγματεύσεις με τον Γλάδστωνα<sup>64</sup> έφεραν αποτέλεσμα, έτσι ώστε, η μεν ουδετερότητα περιορίστηκε μόνο στην Κέρκυρα και στους Παξούς, τα δε χορηγηθέντα προνόμια στο ξένο εμπόριο και την ξένη ναυτιλία δεν θα ίσχυαν επ' άπειρον<sup>65</sup>. Δεν αποφεύχθηκε όμως η κατεδάφιση όλων των φρουρίων της Κέρκυρας, κάτι που αποτελούσε θεμελιώδες βρετανικό αίτημα<sup>66</sup>.

Τελικά, το 1864, με την υπογραφή νεότερης συνθήκης, στο Λονδίνο, μεταξύ της Ελλάδας και των τριών προστάτιδων δυνάμεων, επιτεύχθηκε η προσάρτηση των Επτανήσων, τα οποία, τον Μάιο του ίδιου έτους, παραδόθηκαν επίσημα στην Ελλάδα από τον τελευταίο Βρετανό αρμοστή, αποτελώντας έτσι την πρώτη εδαφική επέκταση μετά τη σύσταση του ελληνικού κράτους<sup>67</sup>.

---

<sup>60</sup> Κλάνης, ό. π., σελ. 125

<sup>61</sup> Κλάνης, ό. π., σελ. 130

<sup>62</sup> Στεφάνου, ό. π., σελ. 261

<sup>63</sup> Μωραΐτης, ό. π., σελ. 25

<sup>64</sup> Χριστοδουλίδης Θεοδ., *Διπλωματική Ιστορία Τριών Αιώνων*, εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα 2004, Τόμος Β', σελ. 212

<sup>65</sup> Λάσκαρις Σ.Θ., *Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδος 1821-1914*, εκδόσεις Τζάκα-Δελαγραμμάτικα, Αθήνα 1947, σελ. 107

<sup>66</sup> Διβάνη Λένα, *Η εδαφική ολοκλήρωση της Ελλάδας (1830-1947)*, εκδόσεις Καστανιώτη, Γ' έκδοση, Αθήνα 2000, σελ. 186

<sup>67</sup> Clogg Richard, *Συνοπτική ιστορία της Ελλάδος (1770-2013)*, εκδόσεις Κάτοπτρο, Γ' έκδοση, Αθήνα 2013, σελ. 103

### 5. 3. Το ζήτημα της αλληλογραφίας του Όθωνα

Κατά τη διάρκεια της πρωθυπουργίας Μπενιζέλου Ρούφου, προέκυψε το διπλωματικό ζήτημα της αλληλογραφίας του βασιλιά Όθωνα Α΄. Ορισμένοι πληρεξούσιοι υπέβαλαν την πρόταση να αποσφραγιστούν οι φάκελοι, που περιείχαν τα δημόσια και ιδιωτικά έγγραφα του εξορισθέντος άνακτα, προκειμένου να αποδειχθεί ότι αυτός ήταν όργανο ξένων συμφερόντων και ότι η πολιτική του, επί των εθνικών θεμάτων, υπήρξε προδοτική. Όσοι υποστήριζαν την πρόταση αυτή είχαν την πεποίθηση ότι θα αποκαλύπτονταν συνταρακτικά μυστικά της οθωνικής εποχής. Έντονο ενδιαφέρον επέδειξε και το ανακτοβούλιο της Πετρούπολης, που αξίωσε να του παραχωρηθούν όλοι οι φάκελοι της αλληλογραφίας, επειδή, προφανώς, υπήρχαν στοιχεία που ενοχοποιούσαν την ρωσική διπλωματία, αφού ως γνωστόν<sup>68</sup>, για ένα διάστημα, ο Όθωνας είχε προσκολληθεί στο τσαρικό άρμα.

Στη σφοδρή συζήτηση που διεξήχθη στην Εθνοσυνέλευση, πολλά μέλη της υποστήριζαν την άποψη ότι η αλληλογραφία ανήκε στο ελληνικό κράτος και ζητούσαν τη δημοσίευσή της. Ο Δηλιγιάννης, που πιθανόν έτρεφε φιλικά αισθήματα προς τον Όθωνα, από τη θέση του ως υπουργός Εξωτερικών, τάχθηκε εναντίον της αποσφράγισης, ζητώντας την αναβολή της συζήτησης και, όταν δεν το κατόρθωσε, επικαλέστηκε τον ξένο παράγοντα, αναφέροντας ότι «η συζήτηση είναι επιζημία, διότι την αποσφράγισιν δεν επιτρέπωσι αι προστάτιδες Δυνάμεις». Πρόσθετα, απείλησε ότι σε αντίθετη περίπτωση θα υπέβαλε την παραίτησή του. Η θέση του αυτή επιδοκιμάστηκε και εκτιμήθηκε από το σύνολο του Διπλωματικού Σώματος<sup>69</sup>. Τελικά, η Εθνοσυνέλευση δεν αποδέχθηκε την παραίτησή του, ενέκρινε την άποψή του και ψήφισε την πρόταση ως εξής: «Η Συνέλευσις αρκούμενη εις την διακήρυξιν, ότι τα εν τοις Ανακτόροις έγγραφα είναι κτήμα εθνικόν, αναβάλλει επί του παρόντος την εκτέλεσιν της αποφάσεώς της».

Με την έλευση του Βασιλέα Γεωργίου, η αλληλογραφία εστάλη στον Όθωνα, κι έτσι, παραμένοντας μυστική, αποφεύχθηκε ο κίνδυνος της διακοπής των σχέσεων με τη Ρωσία. Ωστόσο, η ενέργεια του Δηλιγιάννη από άλλους θεωρήθηκε εσφαλμένη, καθόσον χάθηκε έτσι ένας αληθινός θησαυρός για την ιστορία του τόπου, η οποία

---

<sup>68</sup> Μωραΐτης, ό. π., σελ. 24

<sup>69</sup> Μωραΐτης, ό. π., σελ. 25.



πιθανόν να γραφόταν διαφορετικά, εάν οι μελετητές είχαν υπόψη τους τα γραπτά ντοκουμέντα, που περιέχονταν στους εν λόγω φακέλους<sup>70</sup>.

#### **5. 4. Η Κρητική Επανάσταση (1866-1869 )- Το Κρητικό ζήτημα.**

Η πρώτη μεγάλη κρίση του κρητικού ζητήματος σημειώθηκε με την επανάσταση του 1866-69, που εξέφρασε εύγλωττα τον εθνικό χαρακτήρα του και απασχόλησε σοβαρά την ελληνική και ευρωπαϊκή διπλωματία, ως σημαντική πτυχή του όλου Ανατολικού ζητήματος.

Η επανάσταση εξερράγη τον Αύγουστο του 1866, έλαβε μεγάλες διαστάσεις και δημιούργησε γενικό ενθουσιασμό στην Ελλάδα, ιδιαίτερα στην Αθήνα, όπου άρχισε να οργανώνεται η βοήθεια με επιτροπές, πολεμοφόδια και ιματισμό ενώ, παράλληλα, ρεύμα εθελοντών κατευθυνόταν προς την Κρήτη. Προεόρτιο της εξέγερσης αποτέλεσε η άρνηση του Σουλτάνου να ικανοποιήσει τις απαιτήσεις του συνταχθέντος υπομνήματος των Κρητών ηγετών, που αφορούσε βελτιώσεις στο σύστημα διοίκησης, φορολογίας και δικαιοσύνης, σύμφωνα με τις υποσχέσεις του προγράμματος Χάττι Χουμαγιούν (Hatt-i Humayun) του 1856<sup>71</sup>.

Οι Έλληνες πολιτικοί παρουσιάστηκαν από την αρχή διχασμένοι. Πάντως, η πολιορκία και το ολοκαύτωμα του Αρκαδίου και οι αγριότητες των Τούρκων όχι μόνο προκάλεσαν συγκίνηση στη διεθνή κοινή γνώμη, αλλά κινητοποίησαν και το ενδιαφέρον των Μεγάλων Δυνάμεων<sup>72 73</sup>. Ειδικότερα, η Ρωσία διάκειτο ευνοϊκά, σε αντιστάθμισμα της Βρετανικής πολιτικής επιρροής στη Μεσόγειο, που θα εδραιωνόταν με την μη ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα, ενώ η Γαλλία, που αρχικά ήταν αδιάφορη, στη συνέχεια ευθυγραμμίστηκε, εν μέρει, με τη Ρωσική πολιτική<sup>74</sup>. Κατά τη διάρκεια των εχθροπραξιών ο Χαρ. Τρικούπης, υπουργός τότε εξωτερικών, προσεταιρίστηκε τους Σέρβους με την υπογραφή συνθήκης συμμαχίας εναντίον της Τουρκίας με όρους, όμως, που υπερέβαιναν τις δυνατότητες των δύο κρατών, με αποτέλεσμα την μετέπειτα εγκατάλειψη της προσέγγισης αυτής<sup>75 76</sup>.

---

<sup>70</sup> Ρούσσοι, ό. π., σελ.147

<sup>71</sup> Κλάνης, ό. π., σελ. 141

<sup>72</sup> Κλάνης, ο. π., σελ. 143

<sup>73</sup> Διβάνη, ό. π., σελ. 383-384.

<sup>74</sup> Χριστοδουλίδης, ό. π., Τόμος Β΄, σελ.214

<sup>75</sup> Κλάνης, ό. π., σελ. 146

<sup>76</sup> Λάσκαρις, ό. π., σελ.124

Τελικά, αφού είχε προηγηθεί η εκ μέρους της Υψηλής Πύλης ψήφιση ενός νέου καταστατικού χάρτη διοίκησης της Κρήτης, του λεγόμενου «Οργανικού νόμου», ο οποίος παραχωρούσε ειδικά προνόμια στους κατοίκους της και, προκειμένου να αποτραπεί ο πόλεμος μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, των οποίων οι διπλωματικές σχέσεις είχαν ήδη διακοπεί, οι προστάτιδες δυνάμεις ανέλαβαν πρωτοβουλία για τον τερματισμό της κρίσης προτείνοντας τη σύγκλιση συνδιάσκεψης<sup>77</sup> στο Παρίσι, στα αποτελέσματα της οποίας θα αναφερθούμε στην επόμενη υποενότητα.

Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφερθεί ότι ο Δηλιγιάννης, κατά την έναρξη της Κρητικής επανάστασης, ήταν πρεσβευτής στο Παρίσι. Εκεί, κέρδισε τη συμπάθεια του αυτοκράτορα Ναπολέοντα Γ', αλλά και άλλων επιφανών ανδρών της Γαλλίας, όπως του ιστορικού και πολιτικού Φραγκίσκου Γκιζό (Francois Guizot), καθώς και των διατελεσάντων πρωθυπουργών Ευγενίου Ρουέρ (Eugene Rouher) και Αδόλφου Θιέρσου (Adolphe Thiers), τον οποίο, μάλιστα, έπεισε να μη δημοσιεύσει τις περί εθνικοτήτων γνώμες του, που θα επηρέαζαν τις Μεγάλες Δυνάμεις κατά τρόπον ώστε να δώσουν αντίστροφη τροπή στην επίλυση του Κρητικού ζητήματος<sup>78</sup>.

Δυστυχώς όμως το 1867, λόγω του γάμου του βασιλέα Γεωργίου Α' με τη μεγάλη δούκισσα Όλγα Κωνσταντίνοβνα, ανιψιά του τσάρου Αλέξανδρου Β', στην Αγία Πετρούπολη, η ευνοϊκή πολιτική της Γαλλίας υπέρ του Κρητικού ζητήματος έλαβε ξαφνικά δυσμενή κατάληξη και ο αυτοκράτορας, εμφανώς δυσαρεστημένος, είπε στον Δηλιγιάννη: «Δεν εννοεί η Γαλλία να πληρώσει την προίκα της Ρωσίδος μεγάλης δουκίσσης δια της προσαρτήσεως της Κρήτης εις την Ελλάδα. Δύναμαι όμως, εάν θέλητε, να καταστήσω αυτήν αυτόνομον». Ο Δηλιγιάννης ανακοίνωσε την αλλαγή στάσης, αλλά, και την πρόταση του αυτοκράτορα στον τότε πρωθυπουργό Αλεξ. Κουμουνδούρο, φιλορώσο και δεδηλωμένο φιλοκρητικό, εκείνος όμως, επηρεασμένος ίσως από τον Χαρ. Τρικούπη, που είχε την πεποίθηση ότι ήταν δυνατή όχι μόνο η ένωση της Κρήτης, αλλά και η προσάρτηση της Θεσσαλίας, βρήκε την πρόταση άνευ σημασίας, με αποτέλεσμα να χαθεί η ευκαιρία για την ανακήρυξη της αυτονομίας της μεγαλονήσου<sup>79</sup>.

---

<sup>77</sup> Dakin Douglas, *Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*, εκδόσεις ΜΙΕΤ, Αθήνα 1989, σελ. 185

<sup>78</sup> Στεφάνου ό. π., σελ.288

<sup>79</sup> Μωραΐτης, ό. π., σελ.26

Αλλά ούτε και αργότερα, όταν ανακοίνωσε τις προθέσεις του Ναπολέοντα στον, συμπαθόντα τους Βρετανούς, επόμενο πρωθυπουργό Δημ. Βούλγαρη και σε άλλους Έλληνες πολιτικούς, βρήκε ευήκοα ώτα, αφού κανείς τους δεν ήθελε να ακούσει τα περί αυτονομίας.

Επομένως, είναι δυνατόν να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι ο Δηλιγιάννης είχε, από τεσσαρακονταετίας, περίπου, προπαρασκευάσει τη λύση του κρητικού ζητήματος, η οποία, όμως, δεν κατέστη δυνατή τότε, λόγω του κακού υπολογισμού της κυβέρνησης Κουμουνδούρου -Τρικούπη<sup>80</sup>.

## 5. 5. Η συνδιάσκεψη των Παρισίων

Ο τριετής κρητικός αγώνας έληξε, άνευ θετικού αποτελέσματος, με τεράστιες θυσίες σε ανθρώπινες ζωές και υλικά αγαθά<sup>81</sup>.

Ο Ρώσος υπουργός Εξωτερικών Αλεξ. Γκόρτσακοφ (Alex. Gorchakov), που ήθελε ν' ασκηθεί πίεση τόσο προς την Τουρκία όσο και προς την Ελλάδα, ζήτησε<sup>82</sup> από τον τότε Καγκελάριο της Βόρειας Γερμανικής Συνομοσπονδίας και μετέπειτα Καγκελάριο της Γερμανίας, Πρώσο, Όττο φον Μπίσμαρκ (Otto von Bismarck) να προτείνει τη σύγκλιση μιας συνδιάσκεψης μεταξύ της Αυστρίας, της Βρετανίας, της Γαλλίας, της Πρωσίας, της Ρωσίας και της Οθωμανικής αυτοκρατορίας σύμφωνα με τις διατάξεις του 23<sup>ου</sup> πρωτοκόλλου της συνθήκης του 1856. Η πρόταση αυτή έγινε δεκτή και από τη Γαλλία και την Αυστρία, οι δε Βρετανοί συμφώνησαν και αυτοί με ορισμένες προϋποθέσεις, που έγιναν αντικείμενο σημαντικών συζητήσεων<sup>83</sup>. Τελικά, συμφωνήθηκε να συμμετάσχει και ένας Έλληνας αντιπρόσωπος, με συμβουλευτικό ρόλο<sup>84</sup>, κάτι που δεν αποδέχθηκε<sup>85</sup> η κυβέρνηση Βούλγαρη, αναθέτοντας στη Ρωσία να την αντιπροσωπεύσει<sup>86</sup>.

Η συνδιάσκεψη, που συνήλθε τον Ιανουάριο του 1869 στο Παρίσι, έλαβε ευνοϊκές αποφάσεις για την Τουρκία. Μεταξύ άλλων προέβλεπε, ότι «η Ελλάς οφείλει ν' απέχη

---

<sup>80</sup> Μωραΐτης, ό. π., σελ.27

<sup>81</sup> Μαρκεζίνης Σπύρος, *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1966, σελ.28

<sup>82</sup> Λάσκαρις, ό. π., σελ. 132

<sup>83</sup> Dakin, ό. π., σελ. 186

<sup>84</sup> Βουρνάς Τάσος, *Ιστορία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας*, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2003, τόμος Α', σελ. 444

<sup>85</sup> Λάσκαρις, ό. π., σελ. 133

<sup>86</sup> Ζέβγος Γιάννης, *Σύντομη μελέτη της νεοελληνικής ιστορίας*, εκδόσεις Νασιώτη, Αθήνα 1945, Γ' έκδοση, σελ. 73

του να υποθάλη ή ν' ανέχεται τον σχηματισμόν εντός της χώρας της πάσης συμμορίας στρατολογουμένης προς τον σκοπόν επιθέσεως κατά της Τουρκίας και επί πλέον τον εξοπλισμόν εντός των λιμένων της πλοίων προωρισμένων να βοηθήσωσιν οπωσδήποτε απόπειραν επαναστάσεως εις τας χώρας του Σουλτάνου».

Το κείμενο της απόφασης προσκόμισε στην Αθήνα ειδικός απεσταλμένος της γαλλικής κυβέρνησης μαζί με σχετική επιστολή του Γάλλου υπουργού εξωτερικών, στην οποία τονιζόταν ότι «συγκατατιθεμένης της Ελληνικής Κυβερνήσεως εις την ως άνω απόφασιν της Συνδιασκέψεως, θα εθεωρείτο ως αυτοδικαίως γενομένη η επανάληψις των διπλωματικών σχέσεων μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας».

Οι αποφάσεις της συνδιάσκεψης έγιναν δεκτές και από τις δύο παραπάνω πλευρές. Ο Δηλιγιάννης, ο οποίος είχε ήδη παραιτηθεί από τη θέση του πρεσβευτή και είχε πλέον αναλάβει το Υπουργείο Εξωτερικών στην κυβέρνηση Θρασ. Ζαΐμη, μόλις πληροφορήθηκε τις ληφθείσες αποφάσεις<sup>87</sup> έγραψε προς τον Γάλλο συνάδελφό του ότι το «συμπέρασμα των διασκέψεων της Συνόδου εγένετο δεκτόν μετ' αισθήματος οδυνηράς συγκινήσεως παρά του ελληνικού λαού σύμπαντος». Ύστερα απ' όλα αυτά, αποκαταστάθηκαν οι ελληνοοθωμανικές σχέσεις, επιβεβαιώνοντας έτσι τη βελτίωση του κλίματος ανάμεσα στην Αθήνα και την Κωνσταντινούπολη<sup>88</sup>.

## **5. 6. Ο Ρωσοτουρκικός πόλεμος (1877 – 1878) και η στάση της Ελλάδας.**

Τον Απρίλιο του 1877 η Ρωσία, υπό τον τσάρο Αλέξανδρο Β', κήρυξε πόλεμο κατά της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, ο οποίος διήρκησε ένα χρόνο. Στην πολεμική αυτή σύρραξη συμμετείχε συνασπισμός των χριστιανικών σλαβικών χωρών της Βαλκανικής, με ηγέτιδα δύναμη τη Ρωσική αυτοκρατορία.

Θέατρο των πολεμικών επιχειρήσεων ήταν η βόρεια Βαλκανική χερσόνησος και ο Καύκασος, ενώ τα αίτια εντοπίζονται αφενός στην ανάδυση του εθνικισμού στην περιοχή των Βαλκανίων και αφετέρου στην επιδίωξη της Ρωσίας να ανακτήσει κυρίαρχο ρόλο στην περιοχή, μετά τον Κριμαϊκό πόλεμο, ακολουθώντας αλλά και εκμεταλλευόμενη, παράλληλα, το πολιτικό κλίμα της εποχής, το οποίο δρομολογούσε

---

<sup>87</sup> Μωραΐτης, ό. π., σελ. 27

<sup>88</sup> Κλάγης, ό. π., σελ. 150

την απελευθέρωση των ομόθρησκων βαλκανικών εθνών από την οθωμανική κυριαρχία<sup>89</sup>.

Κατά την έναρξη του πολέμου, στην Ελλάδα κυβερνούσε ο Επαμ. Δεληγεώργης, τον οποίο παραιτούμενο διαδέχθηκε ο Αλ. Κουμουνδούρος, ο οποίος, αποτυγχάνοντας στην προσπάθεια να διευρύνει τη βάση της κυβέρνησής του, δεδομένης της σοβαρότητας της κατάστασης, που δεν μπορούσαν να αντιμετωπίσουν ασθενείς μονοκομματικές κυβερνήσεις, παραιτήθηκε και αυτός<sup>90</sup>. Υπό το βάρος της κοινής γνώμης και παραπολιτικών οργανώσεων<sup>91 92</sup> -κυρίως των τιτλοφορούμενων ως «Αδελφότης» και «Εθνική Άμυνα»- που επέμεναν στην ανάγκη συγκρότησης εθνικής κυβέρνησης, ο βασιλιάς Γεώργιος Α΄ έδωσε στον Κων. Κανάρη την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης, στην οποία συμμετείχαν, μεταξύ άλλων, ο Χαρ. Τρικούπης, ως υπουργός των Εξωτερικών και ο Θεόδ. Δηλιγιάννης, ως υπουργός Παιδείας και Εκκλησιαστικών, η οποία ονομάστηκε οικουμενική. Η νέα κυβέρνηση επικέντρωσε την προσοχή της και στην πολεμική προπαρασκευή της χώρας. Ωστόσο, φλέγον ζήτημα ήταν, αν τελικά, η Ελλάδα θα αναμιγνυόταν στον πόλεμο, είτε στρεφόμενη κατά των Τούρκων, βοηθώντας έτσι τους Ρώσους στα πανσλαβιστικά τους σχέδια, ή θα συμμαχούσε, κατά κάποιο τρόπο, με τους Οθωμανούς, ώστε να εμποδίσει τα μακρόπνοα ρωσικά σχέδια που θεωρούνταν ότι, κατ' ουσία, δεν απέβλεπαν προς όφελος των χριστιανικών πληθυσμών. Ζήτημα που, ακόμα και σήμερα, παραμένει αντικειμενικά δύσκολο να απαντηθεί.<sup>93</sup> Τη δεύτερη άποψη επικροτούσαν οι Βρετανοί, ο Επαμ. Δεληγεώργης κι ένα μικρό μέρος των Ελλήνων, αντίθετα με την πλειοψηφία, η οποία υπακούοντας στο συναίσθημα, ήταν με το μέρος των επαναστατών και χαιρόταν για τις ρωσικές νίκες, ενώ την ίδια στιγμή η οικουμενική κυβέρνηση τηρούσε μια ιδιότυπη ουδετερότητα, σε αντίθεση με τις απαιτήσεις των Βρετανών και των Τούρκων, οι οποίοι ζητούσαν από τον Χαρ. Τρικούπη κατηγορηματική δήλωση περί μη ανάμειξης της Ελλάδος με τα εμπόλεμα κράτη και, ειδικότερα, περί αποχής από κάθε πολεμική ενέργεια κατά της Τουρκίας<sup>94</sup>. Ο Έλληνας υπουργός των εξωτερικών απέφυγε την ικανοποίηση των βρετανικών και τουρκικών απαιτήσεων, αφήνοντας

---

<sup>89</sup> Ρούσσοι, ό. π., σελ. 401

<sup>90</sup> Μαρκεζίνης, ό. π., σελ.116

<sup>91</sup> Διβάνη, ό. π., σελ. 219

<sup>92</sup> Κωφός Ευάγγ., *Η Ελλάδα και το ανατολικό ζήτημα 1875-1881*, εκδόσεις Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 2001, σελ. 87

<sup>93</sup> Μαρκεζίνης, ό. π., σελ.117

<sup>94</sup> Μαρκεζίνης, ό. π., σελ.118

σκόπιμα ανοικτό το θέμα της υπόθαλψης επαναστατικών κινημάτων, προσβλέποντας, αργότερα, κατά τις διαπραγματεύσεις, στην αναγνώριση από τους Βρετανούς και τις άλλες ευρωπαϊκές δυνάμεις των ελληνικών προσδοκιών<sup>95</sup>.

Επιπρόσθετα, ο Χαρ. Τρικούπης σε μεταγενέστερο αίτημα των Ρώσων, οι οποίοι συναντούσαν δυσκολίες στις μάχες, που διεξάγονταν στη βουλγαρική πόλη Πλευνά (Pleven), για παροχή ελληνικής βοήθειας, απαιτούσε και από αυτούς εγγυήσεις περί υποστήριξης των ελληνικών αξιώσεων και όχι αόριστες υποσχέσεις, διαβεβαιώνοντας παράλληλα τους Βρετανούς, ότι η Αθήνα δεν είχε σκοπό να κηρύξει άμεσα τον πόλεμο κατά των Οθωμανών, ούτε θα ενθάρρυνε τοπικές εξεγέρσεις<sup>96</sup>. Από την άλλη πλευρά, ο μεν Αλ. Κουμουνδούρος αποδεχόταν την ικανοποίηση των βρετανικών και τουρκικών απαιτήσεων με την προϋπόθεση ορισμένων εξασφαλίσεων, ο Επαμ. Δεληγεώργης ήταν απόλυτα αρνητικός<sup>97</sup>, ο δε Θεόδ. Δηλιγιάννης κατ' άλλους<sup>98</sup> κρατούσε επαμφοτερίζουσα στάση, ενώ κατ' άλλους<sup>99</sup> ήταν υπέρμαχος της Ρωσικής επιθυμίας. Ωστόσο, η άποψή του, πιστεύουμε, ότι έκλινε εναντίον της συμμετοχής στον πόλεμο και υπέρ της υποστήριξης της εξέγερσης επανάστασης των υπόδουλων Ελλήνων. Τούτο συνάγεται από τα πρακτικά του τότε υπουργικού συμβουλίου, στο οποίο, τελικά, επέβαλε την άποψή του ο Χαρ. Τρικούπης, όπου ο Θεόδ. Δηλιγιάννης δήλωσε: «φρονώ ότι η παρούσα κυβέρνηση κατόρθωσε τα δυνατά, ομολογώ όμως, ότι η μέχρι σήμερα παρασκευή δεν ενθαρρύνει τον πόλεμον, πλην, εάν έτι η Τουρκία εξασθενήση και καταρρεύση, νομίζω δε ότι πρέπει να εξεγείρωμεν επαναστάσεις, ότι αύται εισί κατορθωταί, ο δε κατάλληλος προς τούτο χρόνος εστί η υπό των Ρώσων υπέρβασις του Αίμου»<sup>100</sup>.

Τέσσερις μήνες μετά το θάνατο του Κων/νου Κανάρη, η ακέφαλη κυβέρνηση παραιτήθηκε εν μέσω βίαιων διαδηλώσεων και επεισοδίων στην Αθήνα<sup>101</sup>, και την διαδέχθηκε νέα, υπό τον Αλεξ. Κουμουνδούρο, με ψήφο εμπιστοσύνης και από τον Χαρ. Τρικούπη, με υπουργό των Εξωτερικών τον Θεόδ. Δηλιγιάννη, που ήταν ο μόνος που αποδέχθηκε τη θέση αυτή, λειτουργώντας μάλλον ως χειριστής παρά ως

---

<sup>95</sup> Λάσκαρις, ό. π., σελ. 151

<sup>96</sup> Κλάψης, ό. π., σελ. 169

<sup>97</sup> Κωφός, ό. π., σελ. 112

<sup>98</sup> Ρούσσοις, ό. π. σελ. 404

<sup>99</sup> Μαρκεζίνης, ό. π., σελ. 118

<sup>100</sup> Λάσκαρις, ό. π. σελ. 156

<sup>101</sup> Βουρνάς, ό. π. τόμος Α' σελ. 481

διαμορφωτής της εξωτερικής πολιτικής<sup>102</sup>. Η νέα κυβέρνηση, προσαρμοζόμενη περισσότερο με το υφιστάμενο λαϊκό ρεύμα, και ανησυχώντας, μήπως η Ελλάδα δεν συμμετάσχει τελικά στον πόλεμο, αποφάσισε την εισβολή στο τουρκικό έδαφος (Θεσσαλία) υπό τον Σκαρλ. Σούτσο, εξεγείροντας τις όμορες περιοχές, ώστε να δημιουργήσει αξιώσεις, κατά τη σύναψη της ειρήνης<sup>103</sup>.

Τούτο, όμως, έγινε κατόπιν εορτής, δεδομένου ότι μία μέρα μετά την εισβολή της Ελλάδας στη Θεσσαλία, υπογράφηκε ανακωχή μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας, είδηση που έφθασε στην Αθήνα με καθυστέρηση, λόγω βλάβης της τηλεγραφικής γραμμής. Έτσι, η κυβέρνηση περιήλθε σε δεινή θέση, αφού η Ελλάδα εμφανιζόταν ως η μόνη χώρα σε εμπόλεμη κατάσταση με την Τουρκία. Ο Θεόδ. Δηλιγιάννης ανακάλεσε τον στρατό εξηγώντας ότι η Ελλάδα δεν είχε άλλο σκοπό παρά την προστασία των ομογενών, επικαλούμενος μάλιστα τη φιλική συμπαράσταση των μεγάλων δυνάμεων, η οποία και του παρασχέθηκε, λαμβανομένου υπόψη ότι και οι Τούρκοι δεν ήταν διατεθειμένοι να συνεχίσουν τις πολεμικές περιπέτειες<sup>104</sup>. Πιο συγκεκριμένα, δηλώνοντας στους πρεσβευτές τους στην Ελλάδα, ότι δεν θεωρεί τις κινήσεις του Ελληνικού στρατού «ως κήρυξιν πολέμου»<sup>105 106</sup>, ζήτησε όπως «αι μεγάλοι δυνάμεις εξασφαλίσουν την ζωήν, την τιμήν και την περιουσίαν των Ελλήνων της Τουρκίας<sup>107</sup>, και ότι θα φροντίσουν, ώστε οι εθνικοί πόθοι και τα συμφέροντα των λαών τούτων να καταστούν θέμα συζητήσεως εις προσεχές συνέδριον»<sup>108 109</sup>.

Άξιο αναφοράς, τέλος, είναι ότι η προαναφερθείσα ρωσοτουρκική ανακωχή επιστεγάστηκε με τη συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, σημαντικότερες συνέπειες της οποίας ήταν η απώλεια, εκ μέρους της Τουρκίας, του μεγαλύτερου μέρους των ευρωπαϊκών της εδαφών και η ίδρυση μιας μεγάλης βουλγαρικής ηγεμονίας, ενώ δεν έγινε καθόλου λόγος περί του Ελληνικού βασιλείου.

---

<sup>102</sup> Κωφός, ό. π., σελ. 125

<sup>103</sup> Μωραΐτης, ό. π., σελ. 29

<sup>104</sup> Μαρκεζίνης, ό. π., σελ. 121

<sup>105</sup> Ρούσσο, ό. π., σελ. 401

<sup>106</sup> Dakin, ό. π., σελ. 202

<sup>107</sup> Κωφός, ό. π., σελ. 128

<sup>108</sup> Μωραΐτης, ό. π. σελ. 30

<sup>109</sup> Κωφός, ό. π., σελ. 133

## 5. 7. Το Συνέδριο του Βερολίνου

Τυχόν εφαρμογή της προαναφερθείσας συνθήκης του Αγ. Στεφάνου θα σήμαινε για τους Έλληνες την απώλεια περιοχών με συμπαγείς ελληνικούς πληθυσμούς (Μακεδονία, Θράκη) και, ειδικότερα για τους οπαδούς του μεγαλοϊδεατισμού, την εγκατάλειψη των πόθων τους, αφού την οδό προς την Κωνσταντινούπολη θα την έφραζε, πλέον, το νεοσύστατο βουλγαρικό κράτος. Όμως, κατά της συνθήκης εξανέστησαν και οι άλλες ευρωπαϊκές δυνάμεις και έτσι αυτή δεν έλαβε οριστική μορφή, αλλά προκαταρκτικών όρων ειρήνης, που θα ήταν δυνατόν να αναθεωρηθούν. Πράγματι, υπό την πίεση της Βρετανίας και της Αυστρίας, η Ρωσία δέχθηκε τη σύγκλιση νέου ευρωπαϊκού συνεδρίου στο Βερολίνο, του οποίου οι εργασίες άρχισαν τον Ιούνιο του 1878 και διήρκησαν ένα μήνα. Για την Αθήνα η σύγκλιση του συνεδρίου αποτελούσε, χωρίς αμφιβολία, θετική εξέλιξη, καθώς θ' απομακρυνόταν η προοπτική δημιουργίας της Μεγάλης Βουλγαρίας<sup>110</sup>. Ο Θεοδ. Δηλιγιάννης, όντας τότε Υπουργός Εξωτερικών, με διακοίνωσή του προς τις Μεγάλες Δυνάμεις, ένα τρίμηνο πριν την έναρξη του συνεδρίου, διατύπωσε επίσημα το αίτημα της Ελλάδας «ίνα λάβη ωσαύτως θέσιν εν τω μέλλοντι συνεδρίω, εν τη ιδιότητι του φυσικού αντιπροσώπου των εθνικών πόθων των ελληνικών πληθυσμών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας»<sup>111</sup>. Και τούτο διότι, δίκαια, απέδιδε εξαιρετική σημασία στο ζήτημα της συμμετοχής της χώρας στο συνέδριο. Πίστευε ότι αν η Ελλάδα κατόρθωνε να συμμετάσχει, έστω και μόνο στις συνεδριάσεις, στις οποίες θα συζητούσαν τα ενδιαφέροντα μόνο για εκείνη θέματα και παρότι δεν θα είχε περιθώρια διπλωματικών ελιγμών, το γεγονός ότι θα του παρεχόταν έτσι το δικαίωμα να προσυπογράψει την τελική συνθήκη, θα αποτελούσε προηγούμενο, στο οποίο θα μπορούσε να στηριχθεί η Ελλάδα, ώστε να έχει το δικαίωμα, μελλοντικά, να ζητήσει να λάβει μέρος σε τυχόν, νέα συνδιάσκεψη, που θα είχε σκοπό την αναθεώρηση ή τροποποίηση της συνθήκης, που θα υπογραφόταν στο Βερολίνο<sup>112</sup>.

Έτσι, ο Θεοδ. Δηλιγιάννης, παρότι δεν προσκλήθηκε ισότιμα, ούτε καν επίσημα<sup>113</sup>, έκρινε σκόπιμο να μεταβεί στη γερμανική πρωτεύουσα για κάθε ενδεχόμενο, έχοντας ως οδηγίες, αφενός να αιτηθεί την προσάρτηση της Θεσσαλίας, της Ηπείρου και της

---

<sup>110</sup> Κλάψης, ό. π., σελ. 174

<sup>111</sup> Μωραΐτης, ό. π., σελ. 32

<sup>112</sup> Λάσκαρις, ό. π., σελ. 159

<sup>113</sup> Χριστοδουλίδης, ό. π., σελ. 287



Κρήτης και, αφετέρου να συνεργαστεί με τις δυνάμεις εκείνες, οι οποίες θα αντιτάσσονταν στην εκχώρηση της Μακεδονίας και της Θράκης στους Βουλγάρους. Η θέση του ήταν εξαιρετικά δύσκολη, αφού τις δύο πρώτες εβδομάδες, μη λαμβάνοντας γνώση του περιεχομένου των συζητήσεων που διεξάγονταν, αναγκάστηκε να περιοριστεί σε παρασκηνιακές διαβουλεύσεις<sup>114</sup>. Τελικά, στην επόμενη συνεδρίαση ο λόρδος Ρόμπερτ Σέσιλ (Rob. Cecil), Μαρκήσιος του Σώλσμπερυ, επικαλούμενος ότι στο συνέδριο δεν υπήρχε κάποιος, που θα υπερασπιζόταν τα ελληνικά δίκαια και συμφέροντα, σε αντίθεση με τους Σλάβους, οι οποίοι είχαν τους Ρώσους, πρότεινε να επιτραπεί στον Θεόδ. Δηλιγιάννη να λάβει μέρος στις συζητήσεις, ή τουλάχιστον, να παραστεί σε όσες εκ των συνεδριάσεων θα εξετάζονταν ζητήματα που αφορούσαν τον Ελληνισμό<sup>115</sup>.

Στην, δια του Υπουργού τους των εξωτερικών Πρίγκηπα Αλεξ. Γκορτσάκωφ (Alex. Gorchakov), άρνηση των Ρώσων, στην επιφυλακτικότητα πληρεξουσίων άλλων συμμετεχουσών χωρών και ενώ διαφαινόταν η απόρριψη της βρετανικής πρότασης, η Γαλλία πρότεινε τη συμβιβαστική λύση η Ελλάδα να εκθέσει τις παρατηρήσεις της, όταν θα συζητιόταν η τύχη των όμορων με αυτήν επαρχιών, καθώς και σε κάθε άλλη περίπτωση, που αυτό θα κρινόταν σκόπιμο, κάτι που τελικά έγινε δεκτό<sup>116</sup>.

Έτσι, όταν ο Θεόδ. Δηλιγιάννης, συνοδευόμενος από τον πρέσβη της Ελλάδας στο Βερολίνο Αλεξ. Ραγκαβή, εισήλθε στην αίθουσα του συνεδρίου, ο πρόεδρος του τελευταίου, Καγκελάριος της Γερμανίας Όθων φον Βίσμαρκ (Otto von Bismarck), τους ανακοίνωσε, ότι οι σύνεδροι (εκπρόσωποι της Γερμανίας, Μεγ. Βρετανίας, Αυστροουγγαρίας, Γαλλίας, Ιταλίας, Οθωμανικής και Ρωσικής αυτοκρατορίας) θα επιθυμούσαν ν' ακούσουν τις απόψεις της Ελληνικής κυβέρνησης, πριν λάβουν τις σχετικές αποφάσεις.

Ο Θεόδ. Δηλιγιάννης, ομιλώντας στα γαλλικά, αφού, αρχικά, εξέφρασε τις ευχαριστίες του και την ελπίδα ότι η υπόθεση θα εξεταζόταν ευνοϊκά, διάβασε υπόμνημα<sup>117</sup>, στο οποίο τόνισε ότι: «οι πόθοι της βασιλικής κυβερνήσεως συνταυτίζονται πάντα με τους πόθους ολοκλήρου του έθνους, του οποίου η ελεύθερη Ελλάδα αποτελεί ένα μικρό, μόνο, μέρος του». Έτσι, με δεδομένο ότι «η απόφαση της Ευρώπης όπως

---

<sup>114</sup> Μωραΐτης, ό. π., σελ. 33

<sup>115</sup> Μαρκεζίνης, ό. π., σελ.140

<sup>116</sup> Κωφός, ό. π., σελ. 185

<sup>117</sup> Μαρκεζίνης, ό. π., σελ.141

αποκαταστήσει την ειρήνη, χωρίς να διαταράξει υπερβολικά τα πράγματα, ωθεί την Ελληνική κυβέρνηση να περιορίσει τις εθνικές της διεκδικήσεις στην προσάρτηση των όμορων επαρχιών και της Κρήτης<sup>118 119</sup>», απέφυγε σκόπιμα ν' αναφερθεί με ακρίβεια στα επιθυμητά για την Ελλάδα βόρεια σύνορά της, προκειμένου να μην περιορίσει, ακούσια, την έκταση των πιθανών ελληνικών κερδών<sup>120</sup>. Και κατέληξε λέγοντας, ότι «με αυτό τον τρόπο, η μεγέθυνση του βασιλείου της Ελλάδος θα συμπλήρωνε το εκπολιτιστικό έργο, που είχαν κάποτε αναλάβει οι μεγάλες δυνάμεις με την ίδρυση του ελεύθερου Ελληνικού κράτους, και θα ήταν, επίσης, σύμφωνη με τα καλώς εννοούμενα συμφέροντα της Υψηλής Πύλης, αφού έτσι θα εκλείψουν, στο μέλλον, οι αφορμές για ταραχές, οι οποίες έχουν τόσες φορές εξαντλήσει τα οικονομικά της Τουρκίας, έχουν διακυβέψει τα πολιτικά της συμφέροντα και έχουν διαταράξει τις σχέσεις καλής γειτονίας, που η Ελλάδα πάντοτε προσπάθησε να καλλιεργήσει»<sup>121</sup>.

Μετά το τέλος της ομιλίας και του Αλ. Ραγκαβή, ο Βίσμαρκ ανακοίνωσε στους Έλληνες αντιπροσώπους ότι οι σύνεδροι θα μελετούσαν τις προτάσεις τους και στη συνέχεια, θα αποφάσιζαν, αφού πρώτα θα ανέμεναν και την εισήγηση του εκπροσώπου της Γαλλίας, Γουίλ. Βαδιγκτόν ( Will. Waddington). Ο τελευταίος περιορίστηκε στη διατύπωση πρότασης, όπως οι μεγάλες δυνάμεις αρκεστούν στο να δηλώσουν την επιθυμία τους για μια απευθείας συνεννόηση μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, προς μία νέα ρύθμιση των συνόρων τους, και είχε ως εξής<sup>122</sup> «Το Συνέδριο προσκαλεί την Υψηλή Πύλη όπως συνεννοηθεί με την Ελλάδα για την διευθέτηση της μεθορίου στη Θεσσαλία και την Ήπειρο και θεωρεί ότι η νέα οριοθετική γραμμή θα μπορούσε να ακολουθήσει την κοιλάδα του Πηνειού προς το Αιγαίον και του Καλαμά προς το Ιόνιον πέλαγος<sup>123 124</sup>. Το Συνέδριο έχει την πεποίθηση, ότι θα επιτευχθεί σχετική συμφωνία των δύο ενδιαφερομένων μερών, αλλά για διευκόλυνση της επιτυχίας των σχετικών διαπραγματεύσεων, οι δυνάμεις είναι πρόθυμες να μεσολαβήσουν στις δύο κυβερνήσεις».

---

<sup>118</sup> Λάσκαρις, ό. π., σελ. 160

<sup>119</sup> Κωφός, ό. π., σελ. 187

<sup>120</sup> Κλάψης, ό. π., σελ. 174

<sup>121</sup> Λάσκαρις, ό. π., σελ. 161

<sup>122</sup> Λάσκαρις, ό. π., σελ. 162

<sup>123</sup> Κωφός, ό. π., σελ. 198

<sup>124</sup> Dakin, ό. π., σελ.207

Έτσι, κατά τον εισηγητή, το κύρος του συνεδρίου θα έδινε την απαιτούμενη ηθική δύναμη, στη μεν Τουρκία για να προβεί σε επίκαιρες παραχωρήσεις, στη δε Ελλάδα να μετριάσει τις υπερβολικές αξιώσεις της.

Η παραπάνω γαλλική πρόταση, παρά τις αντιρρήσεις του Τούρκου αντιπροσώπου Αλεξ. Καραθεοδωρή, έγινε αποδεκτή από τους συνέδρους, αναγράφηκε στο οικείο πρωτόκολλο και στο σχετικό άρθρο της συνθήκης, διατυπώθηκε με την κατάληξη, ότι στην περίπτωση που η Υψηλή Πύλη και η Ελλάδα δεν κατόρθωναν να συνεννοηθούν για τη διευθέτηση της μεθορίου, οι συμμετέχουσες χώρες επιφυλάσσονται να προσφέρουν τη μεσολάβησή τους.

Σε ό,τι αφορά την Κρήτη, το σχετικό άρθρο της συνθήκης καθόρισε την υποχρέωση της Πύλης, να εφαρμόσει πιστά τον Οργανικό Νόμο του 1868, με όποιες τροποποιήσεις κρίνονταν αναγκαίες<sup>125</sup>, κάτι που συνέβη με τη συμφωνία της Χαλέπας<sup>126</sup>, ενώ αποδόθηκε, μεταξύ των άλλων, η Κύπρος στην Μεγ. Βρετανία, όπως είχε προσυμφωνηθεί στην Τουρκογαλλική συνθήκη αμυντικής συνεργασίας.

## **5. 8. Ενσωμάτωση της Θεσσαλίας και τμήματος της Ηπείρου.**

Η προσάρτηση της Θεσσαλίας και μέρους της Ηπείρου υπήρξε επακόλουθο του Συνεδρίου του Βερολίνου. Με τη συμφωνία που υπογράφηκε μεταξύ της Ελλάδας και της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, στην Κωνσταντινούπολη, το 1881, όταν ο Θεοδ. Δηλιγιάννης δεν είχε κυβερνητικό αξίωμα, παραχωρήθηκε στην πρώτη η Θεσσαλία, πλην της Ελασσόνας και από την Ήπειρο μόνο η περιοχή της Άρτας<sup>127</sup>.

Στο σημείο αυτό, κρίνεται σκόπιμο ν' αναφερθούν τα γεγονότα, που διαδραματίστηκαν στο χρονικό διάστημα μετά το ανωτέρω συνέδριο και έως την ενσωμάτωση των εν λόγω εδαφών, στα οποία είχε εμπλοκή ο Θεοδ. Δηλιγιάννης, πάλι ως Υπουργός των Εξωτερικών.

Πιο συγκεκριμένα, ύστερα από τους πρώτους ενθουσιασμούς για τα αποτελέσματα του συνεδρίου, άρχισαν οι αμφιβολίες, αφού η αντιπολίτευση επέκρινε με σφοδρότητα το χειρισμό του ζητήματος και επιτέθηκε προσωπικά κατά του Γορτύνιου πολιτικού.

---

<sup>125</sup> Λάσκαρις, ό. π., Αθήνα 1947, σελ. 163

<sup>126</sup> Dakin, ό. π., σελ. 212

<sup>127</sup> Κλάψης, ό. π., σελ. 176

Μεταξύ των κυριότερων επικριτών του ήταν ο Χαρ. Τρικούπης, ο οποίος τον κατηγορήσε ότι στο συνέδριο εμφανίστηκε ως εκπρόσωπος ενός μικρού και αδύναμου κράτους, που εκλιπαρούσε για μια λωρίδα γης και όχι ως αντιπρόσωπος και συνήγορος ολόκληρου του Ελληνισμού<sup>128</sup>, με συνεπώς μεγαλύτερες απαιτήσεις, ενώ άλλοι βουλευτές υπήρξαν δριμύτεροι, χαρακτηρίζοντάς τον ως «επαίτη», που δεν υπερασπίστηκε τα ελληνικά συμφέροντα στον Πανάγιο Τάφο, στο Άγιο Όρος, στο Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, στη Θράκη και στη Σμύρνη.<sup>129</sup>

Ωστόσο, η συνέχεια των γεγονότων απέδειξε, μάλιστα, ότι και τα λίγα, στα οποία συναίνεσε η Ευρώπη υπέρ της Ελλάδας, σύντομα θεωρήθηκαν ως υπερβολικά. Τελικά δε, εν μέρει μόνο, επιτεύχθηκε η εφαρμογή του σχετικού άρθρου της Βερολίνας συνθήκης κι αυτό, έπειτα από τριετή διπλωματικό αγώνα<sup>130</sup>, στον οποίο η συνεισφορά του Θεόδ. Δηλιγιάννη ήταν σημαντική, ίσως ακόμα περισσότερο και από την αποστολή του στο Συνέδριο. Κι αυτό επειδή, φοβούμενος ότι όσα αποφασίστηκαν στο Βερολίνο δύσκολα θα έπαιρναν σάρκα και οστά<sup>131</sup>, όντας πάλι επικεφαλής της ελληνικής διπλωματίας στην τελευταία κυβέρνηση του Αλέξ. Κουμουνδούρου, περιόδευσε στις Ευρωπαϊκές πρωτεύουσες, τυπικά για να ευχαριστήσει τις δυνάμεις για τις υπέρ της Ελλάδος παραχωρήσεις τους, στην πραγματικότητα, όμως, για να επιτύχει, ώστε οι παραχωρήσεις αυτές να γίνουν πράξη και να μη μείνουν τα χαρτιά<sup>132</sup>. Και πράγματι, όταν συναντήθηκε στο Λονδίνο με τον πρωθυπουργό και κόμη του Μπήκονσφιλντ, Μπεν. Ντισραέλι ( Benj. Disraeli), τον Σώλσμπερυ και τον Γλάδστονα (Will. Gladstone), κατόρθωσε να τους πείσει να υποστηρίξουν ένθερμα την Ελλάδα στο εν λόγω ζήτημα<sup>133</sup>, κάτι που, όντως, έγινε πραγματικότητα με τη σύσταση μικτής ελληνοτουρκικής επιτροπής, που συγκλήθηκε στην Πρέβεζα, έργο της οποίας θα ήταν η χάραξη των νέων συνόρων<sup>134</sup>.

## 5. 9. Ο ειρηνικός αποκλεισμός του 1886

Το 1885, επί πρωθυπουργίας Θεόδ. Δηλιγιάννη, οι πέραν του Αίμου Βούλγαροι, υποστηριζόμενοι απ' όλες τις Μεγάλες Δυνάμεις, σχεδίαζαν ανατροπή του καθεστώτος

---

<sup>128</sup> Μωραΐτης, ό. π., σελ.36

<sup>129</sup> Κωφός, ό. π., σελ.207

<sup>130</sup> Λάσκαρις, ό. π., σελ.164

<sup>131</sup> Διβάνη, ό. π., σελ.243

<sup>132</sup> Κωφός, ό. π., σελ.217

<sup>133</sup> Στεφάνου, ό. π, σελ.199

<sup>134</sup> Λάσκαρις, ό. π., σελ. 165

της συνθήκης του Βερολίνου. Ο βουλγαρικός στρατός, αφού πέρασε τον Αίμο, εκδίωξε τον τελευταίο τοπάρχη (διοικητή) της Ανατολικής Ρωμυλίας Γαβριήλ Κρέστοβιτς (Gabriel Bassa Crestovic), τον επονομαζόμενο και Γαβρίλ πασά<sup>135</sup> και κατέλαβε τα εδάφη της. Ο Ηγεμόνας της Βουλγαρίας Αλέξανδρος, πρίγκηπας του Μπάττενμπεργκ (Alexander of Battenberg), εξάδελφος του τσάρου Αλέξανδρου του Γ', μετέβη στη Φιλιππούπολη της Ανατ. Ρωμυλίας, από όπου κήρυξε την ένωσή της με τη Βουλγαρία.

Η είδηση αυτή συντάραξε τους Σέρβους και τους Έλληνες, που, επειδή θεώρησαν ότι η εν λόγω ενέργεια στρεφόταν εναντίον τους, καθόσον μετέβαλε το status quo της προαναφερθείσας συνθήκης, ζήτησαν εδαφικά ανταλλάγματα<sup>136 137</sup>. Ορισμένοι υπουργοί της κυβέρνησης Δηλιγιάννη απαιτούσαν άμεση ναυτική δράση στην Κρήτη, όπου τοπικές οργανώσεις είχαν κηρύξει την ένωση με την Ελλάδα, καθώς και στρατιωτική επέμβαση στην Ήπειρο. Συγχρόνως, στην Αθήνα και σε άλλες πόλεις, πραγματοποιούνταν συνεχώς διαδηλώσεις κατά της βουλγαρικής πρόκλησης, με τα ίδια αιτήματα. Το υπουργικό συμβούλιο συνεδρίαζε καθημερινά, αντιμετωπίζοντας ως άμεσο το ενδεχόμενο πολέμου με την Τουρκία. Τελικά, τον Σεπτέμβριο, ο Θεόδ. Δηλιγιάννης επιστράτευσε τους εφέδρους στις στρατιές της Θεσσαλίας και της Άρτας<sup>138</sup>, ενώ, λίγο αργότερα, η Σερβία, με την ενθάρρυνση της Αυστρίας, κήρυξε τον πόλεμο στην Βουλγαρία, της οποίας το τέλος όλοι πίστεψαν ότι είχε φτάσει. Όμως τα γεγονότα εξελίχθηκαν εντελώς διαφορετικά, καθώς ο στρατός του Μπάττενμπεργκ απώθησε τους Σέρβους, που γλύτωσαν τη συντριβή χάριν της επέμβασης των Αυστριακών<sup>139 140</sup>.

Την ίδια στιγμή, οι αντιθέσεις μεταξύ των κομμάτων είχαν παραμεριστεί μπροστά στον εθνικό κίνδυνο, ενώ στον λαό επικρατούσε φιλοπολεμικό κλίμα. Ο Θεόδ. Δηλιγιάννης, μη τολμώντας να αντιταχθεί στο λαϊκό αίσθημα, αν και γνώριζε την διπλωματική απομόνωση της Ελλάδας καθώς και τις στρατιωτικές της αδυναμίες, δεν δίστασε να απειλήσει την Τουρκία με πόλεμο, στην περίπτωση που δεν παραχωρούσε στην Ελλάδα το υπόλοιπο τμήμα της Ηπείρου, που δεν είχε συμπεριληφθεί στη διμερή

---

<sup>135</sup> Μωραΐτης, ό. π., σελ. 42

<sup>136</sup> Λάσκαρις, ό. π., σελ. 176

<sup>137</sup> Dakin, ό. π., σελ. 213

<sup>138</sup> Clogg Richard, *Σύντομη ιστορία της Ελλάδος*, εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1984, σελ. 139

<sup>139</sup> Μωραΐτης, ό. π., σελ. 43

<sup>140</sup> Λάσκαρις, ό. π., σελ. 178

Συμφωνία της Κωνσταντινούπολης του 1881<sup>141</sup>. Και ενώ ήταν όλα έτοιμα για ν' αρχίσουν οι πολεμικές επιχειρήσεις, τα μέλη του υπουργικού συμβουλίου, προς μεγάλη τους κατάπληξη αντιλήφθηκαν ότι ο Δηλιγιάννης δεν είχε, στ' αλήθεια, σκοπό ν' αναμετρηθεί με τη γειτονική χώρα. Το σχέδιο του, να κερδίσει τις εδαφικές παραχωρήσεις που επιδίωκε με την εκβιαστική απειλή πολέμου και με την άσκηση πίεσης στις Μεγάλες Δυνάμεις, χαρακτηρίστηκε από τον βουλευτή Ιωαν. Μεσσηνέζη «ένοπλος επαιτεία»<sup>142 143</sup>, και είχε σαν αποτέλεσμα την παραίτηση τριών υπουργών της κυβέρνησής του. Συγχρόνως η Μεγ. Βρετανία, σαφώς αντιλαμβανόμενη την ρευστότητα στην πολιτική σκηνή της χώρας και τον αναβρασμό του λαού, συνθήκες που αποκλήθηκαν «ειρηνόπολεμο καθεστώς», δήλωσε απερίφραστα στον Θεόδ. Δηλιγιάννη, ότι οποιαδήποτε στρατιωτική ενέργεια εκ μέρους του, θα εξέθετε την Ελλάδα και την κυβέρνησή της σε αποτυχία και ταπείνωση. Εκείνος απάντησε ότι δεν τρέφει φιλοπόλεμη διάθεση κατά της Τουρκίας και ότι κύριος σκοπός του ήταν «ναπραΰνει τον ερεθισμόν των πνευμάτων εις το εσωτερικόν της χώρας» .

Ωστόσο, φαίνεται ότι δεν έγινε πιστευτός, δεδομένου ότι οι έξι Μεγάλες Δυνάμεις (Μεγ. Βρετανία, Αυστρία, Γερμανία, Ιταλία, Γαλλία και Ρωσία), με κοινή προειδοποιητική διακοίνωση, του δήλωσαν ότι το ζήτημα της Ρωμυλίας πρέπει να θεωρείται «ως οριστικώς λήξαν». Εναντιούμενος ο Θεόδ. Δηλιγιάννης και θέλοντας να ασκήσει πίεση, συγκάλεσε λαϊκές διαδηλώσεις στην Αθήνα και σε άλλες μεγάλες επαρχιακές πόλεις, χωρίς όμως αποτέλεσμα, αφού οι Δυνάμεις με νεότερη διακοίνωσή τους δήλωσαν ότι «ουδεμία ναυτική επίδειξις της Ελλάδος κατά της Πύλης θα εγίνετο ανεκτή». Σε ανταπάντηση, ο πρωθυπουργός δήλωσε ότι «η βασιλική κυβέρνησις της Ελλάδος θα εθεώρει πάντα περιορισμόν της ελευθέρας χρησιμοποιήσεως των ναυτικών αυτής δυνάμεων ως ασυμβίβαστον μετά της ανεξαρτησίας του κράτους και των δικαιωμάτων του στέμματος», και συγκάλεσε εκ νέου συλλαλητήρια, ενώ, παράλληλα, ο Χαρ. Τρικούπης τον καλούσε να υποχωρήσει.

Το αδιέξοδο, στο οποίο είχε περιέλθει ο Δηλιγιάννης, ήταν πλήρες και είχε βαρύ τίμημα, αφού οι δυνάμεις - πλην της Γαλλίας - δια των αντιπροσώπων τους, του επέδωσαν δραματικό τελεσίγραφο<sup>144</sup> τον Απρίλιο του 1886, με το οποίο καλούσαν την

---

<sup>141</sup> Dakin, ό. π., σελ. 214

<sup>142</sup> Μωραΐτης, ό. π., σελ. 44

<sup>143</sup> Ζέβγος, ό. π., σελ. 105

<sup>144</sup> Dakin, ό. π., σελ. 215

κυβέρνηση να θέσει τις ελληνικές δυνάμεις σε κατάσταση ειρήνης<sup>145</sup>. Αναλυτικότερα αυτό ανέφερε ότι: « της απαντήσεως της Αθηναϊκής Κυβερνήσεως εις την κοινήν διακοίνωσιν μη ούσης τοιαύτης, ώστε να ικανοποιήσει τας Δυνάμεις, αι ειρημέναι Κυβερνήσεις διέταξαν τους Διοικητάς των συνηνωμένων ναυτικών μοιρών των να εγκαταστήσωσιν αποκλεισμόν επί των παραλίων της Ελλάδος, κατά παντός πλοίου υπό ελληνικήν σημαίαν. Ο αποκλεισμός ούτος θέλει καταστή πραγματικός από της ημερομηνίας της παρούσης δηλώσεως. Θέλει εκταθή από της Μαλέας άκρας μέχρι του ακρωτηρίου Σουνίου, εκείθεν δε μέχρι του αρκτικού συνόρου της Ελλάδος, περιλαμβανομένης της νήσου Ευβοίας, και θέλει περιλάβει ωσαύτως επί της δυτικής ακτής την είσοδον του Κορινθιακού κόλπου. Παν πλοίον υπό σημαίαν ελληνικήν αποπειραθησόμενον να εκβιάση τον αποκλεισμόν τούτον θέλει κατακρατηθή». <sup>146</sup>

Ομολογουμένως, ήταν το σκληρότερο μέτρο που μπορούσαν να επιβάλουν οι ισχυροί της Ευρώπης σε βάρος της Ελλάδας. Την ίδια μέρα αναχώρησαν από την πρωτεύουσα οι πρεσβευτές τους και άρχισε ο σχεδόν ολικός ναυτικός αποκλεισμός από τον ενωμένο στόλο – υπό τη γενική διοίκηση του Βρετανού αρχιναυάρχου πρίγκηπα Αλφρέδου<sup>147</sup>– λαμβανομένου υπόψη ότι είχε προηγηθεί, με εντολή του Θεόδ. Δηλιγιάννη, ο απόπλους του στόλου στο Αιγαίο και παράλληλα η συγκέντρωση όλου του στρατού στα σύνορα της Θεσσαλίας. Ο αποκλεισμός αυτός είχε ως συνέπεια να νεκρώσουν ολοκληρωτικά οι εισαγωγές και οι εξαγωγές και να ξεσπάσει λιμός<sup>148</sup>.

Μπροστά στην ανώμαλη κατάσταση που είχε δημιουργηθεί<sup>149</sup>, ο Θεόδ. Δηλιγιάννης πραγματοποίησε ηρωική έξοδο και, προβάλλοντας ως δικαιολογία ότι «η Ευρώπη δεν αφήκε την Ελλάδα να συντρίψει την Τουρκία και ν' αποκαταστήσει τους δούλους Έλληνας»<sup>150</sup>, υπέβαλε στο βασιλέα την παραίτηση της κυβέρνησής του, που, έπειτα από οξύτατη συζήτηση μαζί του, έγινε τελικά αποδεκτή<sup>151</sup>.

Καταλήγοντας, θα ήταν ουσιαστική παράλειψη αν δεν υπογραμμιζόταν ότι, το οικονομικό κόστος της περιόδου του «ειρηνοπολέμου» έφτασε τα 52 εκατ. δραχμές,

---

<sup>145</sup> Λάσκαρις, ό. π., σελ. 179

<sup>146</sup> Μωραΐτης, ό. π., σελ. 45

<sup>147</sup> Μωραΐτης, ό. π., σελ. 46

<sup>148</sup> Ζέβγος, ό. π., σελ.106

<sup>149</sup> Στεφάνου, ό. π. σελ. 303

<sup>150</sup> Βουρνάς, ό. π. σελ.505

<sup>151</sup> Λάσκαρις, ό. π., σελ. 180

όταν ο αντίστοιχος προϋπολογισμός προέβλεπε συνολική δαπάνη 90 εκατ. δραχμών, και το έλλειμμά του καλύφθηκε με αύξηση χρήματος αναγκαστικής κυκλοφορίας<sup>152</sup>.

## 5. 10. Η Κρητική Επανάσταση (1896-1897)

Το 1896 οι Κρητικοί πήραν τα όπλα τους για μια ακόμα φορά και ο Σουλτάνος, προκειμένου να κατευνάσει τα πνεύματα και υπό την πίεση των Μεγάλων Δυνάμεων, παραχώρησε νέο «Οργανισμό», με τον οποίο αποδέχθηκε τον διορισμό, από τις ίδιες, ενός χριστιανού<sup>153</sup> ως Γενικού Διοικητή της νήσου και τη συγκρότηση και αποστολή στο νησί σώματος εκατό Μαυροβούνιων χωροφυλάκων, με αρχηγό τους τον Βρετανό στρατιωτικό Μπορ (Bohr)<sup>154</sup>.

Στις αρχές του 1897 η δολοφονία στα Χανιά ενός μουσουλμάνου υπήρξε η αφορμή ενός νέου ξεσηκωμού, όταν ο εξαγριωμένος τουρκικός όχλος πυρπόλησε τις χριστιανικές συνοικίες<sup>155</sup> της πόλης και επιδόθηκε σε σφαγές. Ο αρχηγός της χωροφυλακής, ανίσχυρος να επιβληθεί, εγκατέλειψε τα Χανιά μαζί με το νεοσύστατο, υπό τις διαταγές του, σώμα. Οι Μεγάλες Δυνάμεις προσπάθησαν ν' αποτρέψουν γενίκευση των βιαιοπραγιών, αλλά δεν προέβησαν σε καμία ενέργεια για σβήσουν την πυρκαγιά, παρά μόνο όταν αυτή, λόγω του πνέοντος ανέμου, στράφηκε προς την τουρκική συνοικία.

Ο Θεόδ. Δηλιγιάννης αποφάσισε, αν και επιφυλακτικός<sup>156 157</sup>, να επέμβει στο νησί<sup>158</sup> με την αποστολή τόσο μοίρας πολεμικών πλοίων, υπό τον δευτερότοκο γιό του βασιλιά και μετέπειτα ύπατο αρμοστή της Κρητικής Πολιτείας, πρίγκηπα Γεώργιο, όσο και στρατιωτικής δύναμης χιλίων πεντακοσίων περίπου ανδρών, υπό τον υπασπιστή του βασιλιά, συνταγματάρχη Τιμ. Βάσσο<sup>159</sup>. Ο τελευταίος, αφού πολιορκήσε και ανατίναξε των πύργου των Βουκολιών και κατέβαλε τον τουρκικό στρατό και σε πολλές άλλες περιοχές, κατευθύνθηκε προς τα Χανιά, γενικευομένης έτσι της επανάστασης με την οργάνωση, συγχρόνως, επαναστατικού στρατοπέδου στο Ακρωτήρι. Ήδη, όμως οι

---

<sup>152</sup> Σβορώνος Νίκος, *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 2007, σελ. 104

<sup>153</sup> Διβάνη, ό. π., σελ. 397

<sup>154</sup> Δετοράκης Θεοχάρης, *Η επανάσταση του 1897 στις ανατολικές επαρχίες της Κρήτης*, εκδόσεις Κρητολογικά Γράμματα, Ρέθυμνο 1998, τόμος 14, σελ. 23

<sup>155</sup> Βουρνάς, ό. π. σελ. 552

<sup>156</sup> Clogg, *Συνοπτική ιστορία ...*, σελ. 105

<sup>157</sup> Μαρκεζίνης, ό. π., σελ. 289

<sup>158</sup> Χριστοδουλίδης, ό. π., σελ. 348

<sup>159</sup> Dakin, ό. π., σελ. 231



Δυνάμεις επενέβησαν υπέρ της Τουρκίας, καταλαμβάνοντας όλες τις μεγάλες πόλεις της Κρήτης με τα περίχωρά τους και τον κόλπο της Σούδας, απαγορεύοντας, κατ' αυτό τον τρόπο, στον ελληνικό στρατό να πλησιάσει, εκτός κι αν ήθελε να βρεθεί αντιμέτωπος μαζί τους<sup>160</sup>. Μάλιστα, πρότειναν τη λύση της αυτονομίας και ζήτησαν την απομάκρυνση του ελληνικού στρατού και στόλου αφενός αναλαμβάνοντας αυτές, πλέον, την τήρηση της τάξης και αφετέρου προτρέποντας την ελληνική κυβέρνηση να πείσει τους Κρήτες να καταθέσουν τα όπλα<sup>161</sup>. Ο Θεόδ. Δηλιγιάννης και η τοπική επαναστατική επιτροπή απέρριψαν τις εν λόγω προτάσεις, υποστηρίζοντας ότι μετά τις προηγηθείσες σφαγές ήταν αδύνατον ν' αναλάβουν τέτοια ευθύνη και αντιπρότειναν να επιτραπεί στον κρητικό λαό ν' αποφασίσει πως αυτός θα ήθελε να κυβερνηθεί. Τότε, κατά την προσφιλή τους τακτική, οι Μεγάλες Δυνάμεις, για ν' αποτρέψουν τη μεταφορά ελληνικών και τουρκικών στρατευμάτων, απέκλεισαν τα κρητικά παράλια<sup>162</sup>.

Και ενώ μια ακόμα επανάσταση στην Κρήτη θα πνιγεί στο αίμα, με την τελευταία πράξη του δράματος να παίζεται στο Ηράκλειο με τη μεγάλη σφαγή του Αυγούστου του 1898 (βλ. επόμενη υποενότητα), στην Αθήνα η κυβέρνηση Δηλιγιάννη βρίσκεται πλέον αντιμέτωπη με το ενδεχόμενο μιας ελληνοτουρκικής σύρραξης. Η κυβέρνηση, προκειμένου να κρατηθεί στην εξουσία «αφέθηκε στα χέρια» της Εθνικής Εταιρείας<sup>163</sup>, η οποία, έχοντας επιβληθεί στον Τύπο, επηρέαζε δραματικά την κοινή γνώμη και ασκούσε ασφυκτική πίεση στην κυβέρνηση, δρώντας ουσιαστικά ως κράτος εν κράτει. Ήδη από τον Φεβρουάριο του 1897, η Εθνική Εταιρεία αποφάσισε να συγκροτήσει αντάρτικα σώματα για να εισβάλλουν στην Μακεδονία και στην Ήπειρο την περίοδο μάλιστα που οι ελληνοτουρκικές σχέσεις ήταν τεταμένες και το διεθνές κλίμα, για την Ελλάδα, δυσμενές<sup>164</sup>.

---

<sup>160</sup> Ζέβγος, ό. π., σελ. 135

<sup>161</sup> Μωραΐτης, ό. π., σελ 60

<sup>162</sup> Μαρωνίτη Νίκη, *Πολιτική εξουσία και εθνικό ζήτημα στην Ελλάδα 1880-1910*, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2009, σελ. 42

<sup>163</sup> Ελληνική μυστική, πατριωτική οργάνωση, που συστάθηκε το 1894, αρχικά από χαμηλόβαθμους στρατιωτικούς. Στη συνέχεια όμως, έγιναν δεκτοί, όχι μόνο, ανώτεροι αξιωματικοί, αλλά και σημαίνουσες προσωπικότητες της δημόσιας ζωής και άνθρωποι από τον χώρο του πνεύματος. Ως σκοπό, στο καταστατικό της, πρότασε «την αναζωπύρωση του εθνικού φρονήματος, την επαγρύπνηση επί των συμφερόντων των δούλων Ελλήνων» καθώς και την «προπαρασκευή της απελευθέρωσης αυτών, δια πάσης θυσίας». Σύντομα ίδρυσε παραρτήματα σε όλες, σχεδόν, τις πόλεις, αλλά και σε κοινότητες του εξωτερικού.

<sup>164</sup> Μωραΐτης, ό. π., σελ 61

## 5. 11. Ο Ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897

Λίγο πριν από τη συγκρότηση, όπως αναφέρθηκε, ανταρτικών σωμάτων από την Εθνική Εταιρεία, δημοσιεύτηκε διάταγμα πρόσκλησης υπό τα όπλα δύο σειρών εφέδρων, και επακολούθησε ο διορισμός ως αρχηγού του Στρατού του διαδόχου Κωνσταντίνου<sup>165</sup>, ο οποίος μετακίνησε μέρος των στρατευμάτων προς τα βόρεια σύνορα της χώρας. Στη συνέχεια, τρεις χιλιάδες ένοπλοι – μεταξύ των οποίων και φιλέλληνες Ιταλοί εθελοντές, υπό τον Αμίλκα Κυπριάνη (Amilcare Cipriani) – εισέβαλαν στις τουρκοκρατούμενες περιοχές. Παράλληλα, τουρκικός στρατός συγκεντρωνόταν και αυτός απ' την άλλη πλευρά των συνόρων, με τα πράγματα να οδηγούνται, μοιραία, σε ρήξη. Η Υψηλή Πύλη διαμαρτυρήθηκε χαρακτηρίζοντας τις ενέργειες αυτές ως πράξεις κήρυξης πολέμου, ανακοινώνοντας, στη συνέχεια, στον Έλληνα πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη Νικ. Μαυροκορδάτο τη διακοπή των ελληνοτουρκικών σχέσεων και την έναρξη των εχθροπραξιών, για τις οποίες η Ελλάδα ήταν απροετοίμαστη. Η διακοπή των σχέσεων επήλθε τη στιγμή, κατά την οποία η τουρκική κυβέρνηση διαβεβαίωνε την ελληνική ότι πρόθυμα θα διέτασσε την απομάκρυνση των στρατευμάτων της από τα σύνορα, εάν και η Ελλάδα έπραττε το ίδιο αποσύροντας, επιπλέον, και το στρατό της από την Κρήτη.

Κάτι τέτοιο, όμως, δεν επιτεύχθηκε, παρά τις προσπάθειες της Γαλλίας ν' απομακρύνει με κάθε τρόπο την απειλή του πολέμου, καθώς η Γερμανία, έχοντας διεισδύσει στην Οθωμανική αυτοκρατορία πολιτικά, οικονομικά, ακόμα και στρατιωτικά – αφού, Γερμανοί αξιωματικοί είχαν αναλάβει την αναδιοργάνωση και τον εκσυγχρονισμό του τουρκικού στρατού – μη όντας διατεθειμένη να διακινδυνεύσει τα συμφέροντά της στην περιοχή, ώθησε τον Σουλτάνο σε άμεσες πολεμικές ενέργειες. Έτσι, τον Απρίλιο του 1897, η Τουρκία, επικαλούμενη παραβίαση των συνόρων της, κήρυξε επίσημα τον πόλεμο<sup>166</sup> στην Ελλάδα, η οποία, πλέον, παρασυρόταν σε μια τυχοδιωκτική περιπέτεια.

Ο Θεόδ. Δηλιγιάννης, η κυβέρνηση του οποίου, εδώ και μήνες, προφανώς, είχε χάσει τον έλεγχο της κατάστασης, εμφανίστηκε στη Βουλή και, αποθεούμενος, ανήγγειλε την κήρυξη του πολέμου, λέγοντας «αφού το όμορον κράτος επικηρύσσει καθ' ημών τον

---

<sup>165</sup> Clogg, *Σύντομη ιστορία ...*, ό. π., σελ.141

<sup>166</sup> Βουρνάς, ό. π., σελ. 555

πόλεμον, καθήκον έχομεν να τον δεχθώμεν και τον εδέχθημεν»<sup>167</sup>.<sup>168</sup> Όμως, μετά από κάποιες πρώτες επιτυχίες, ο ελληνικός στρατός υποχρεώθηκε σε ταπεινωτική υποχώρηση, καθώς ο αγώνας που διεξήγε, δεδομένου του απaráσκευου, από κάθε άποψη, του στρατεύματος, δεν μπορούσε να έχει θετικά αποτελέσματα. Ο Ετέμ πασάς (Ethem Pasha), κατέλαβε ολόκληρη τη Θεσσαλία και συνέχισε την προέλασή του προς την παλαιά Ελλάδα, ενώ ο ελληνικός στόλος παρέμεινε αδρανής<sup>169</sup>. Μπροστά σ' αυτή την τραγική, για την Ελλάδα, κατάσταση ο τσάρος της Ρωσίας Νικόλαος Β΄ (Νικολάι Αλεξάντροβιτς Ρομανώφ) τηλεγράφησε προσωπικά<sup>170</sup> στον Σουλτάνο Αβδούλ Χαμίτ Β΄ (Abdulhamid II) ζητώντας την κατάπαυση των εχθροπραξιών. Ο Σουλτάνος αποδέχθηκε το αίτημα και τον πληροφόρησε ότι διέταξε τους αρχηγούς του στρατού του να σταματήσουν κάθε πολεμική ενέργεια και να υπογράψουν προσωρινή ανακωχή. Έτσι αποφεύχθηκε η ολοκληρωτική κατάρρευση της χώρας. Την επομένη οι πρεσβευτές των Μεγάλων Δυνάμεων, που βρίσκονταν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, απαίτησαν κι αυτοί, εξ ονόματος των κυβερνήσεών τους, την παύση του πολέμου, με αποτέλεσμα ν' αρχίσουν, ευθύς αμέσως, στην γέφυρα του Αράχθου ποταμού οι διαπραγματεύσεις για την σύνταξη πρωτοκόλλου ανακωχής, το οποίο υπογράφηκε μια μέρα μετά, στο χωριό Ταράτσα της Λαμίας. Επακολούθησε ο καθορισμός της ουδέτερης ζώνης και η έναρξη των διαπραγματεύσεων περί ειρήνης, κάτι όμως που καθυστερούσε, καθώς η Τουρκία ζητούσε διαφορετική χάραξη της μεθορίου γραμμής, η οποία διερχόμενη επί της δυτικής όχθης του Πηνειού, θα περιλάμβανε το νομό Τρικάλων και τα υπόλοιπα εδάφη, στα οποία είχε παλαιότερα την κυριαρχία<sup>171</sup>. Η ήττα του ελληνικού στρατού, σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα, καταρράκωσε το γόητρο όχι μόνο της χώρας και της κυβέρνησης, αλλά και της ίδιας της Εθνικής Εταιρείας, που, επειδή θεωρήθηκε υπεύθυνη ζητήθηκε η δίωξή της, η οποία, όμως, τελικά ματαιώθηκε.

Στο μεταξύ, στην Αθήνα αντιδυναστικές διαδηλώσεις έθεταν σε κίνδυνο την τάξη, ενώ τα ηγετικά στελέχη της Εθνικής Εταιρείας, είχαν εξαφανιστεί. Το Συμβούλιο του Στέμματος, που είχε συγκληθεί εκτάκτως, και ο αρχηγός της αντιπολίτευσης Δημ. Ράλλης, αν και είχε και ο ίδιος σπεύσει στο μέτωπο για να ενθαρρύνει το στρατό,

<sup>167</sup> Μωραΐτης, ό. π., σελ 62

<sup>168</sup> Τρίχα Λίντια, *Θ. Δηλιγιάννης: «Ο αντίθετος του κ. Τρικούπη» και τα λάθη του*, «Ιστορικά», εκδόσεις Ελευθεροτυπία, τόμος 1, 4/11/1999, σελ. 10

<sup>169</sup> Ζέβγος, ό. π., σελ. 136

<sup>170</sup> Λάσκαρις, ό. π., σελ. 194

<sup>171</sup> Λάσκαρις, ό. π., σελ. 195

πίεζαν τον Θεόδ. Δηλιγιάννη να παραιτηθεί, τον οποίο τελικά ο Βασιλιάς έπαυσε ή μάλλον αντικατέστησε<sup>172</sup>. Την πρωθυπουργία ανέλαβε μεσούντος του πολέμου ο Δημ. Ράλλης, σχημάτισε κυβέρνηση με πολιτικούς του τρικουπικού κόμματος και συγχρόνως απέσυρε τα ελληνικά στρατεύματα από την Κρήτη.

Επί των ημερών του υπογράφηκε στην Κωνσταντινούπολη η προκαταρκτική συνθήκη Ειρήνης<sup>173</sup>, για τη λήξη του ελληνοτουρκικού πολέμου, από τους διπλωματικούς αντιπροσώπους της Αυστροουγγαρίας, Γαλλίας, Γερμανίας, Μεγ. Βρετανίας, Ρωσίας και Ιταλίας απ' τη μια και την Τουρκία απ' την άλλη, που περιλάμβανε δώδεκα άρθρα. Με την συνθήκη αυτή, μεταξύ άλλων, επαναπροσδιορίστηκαν τα σύνορα της Θεσσαλίας σε βάρος της Ελλάδας, η οποία υποχρεωνόταν να αποζημιώσει την Τουρκία με 4 εκατ. τουρκικές λίρες<sup>174</sup>, χωρίς συγχρόνως να θιγούν τα συμφέροντα και τα δικαιώματα των παλαιών δανειστών, που προέρχονταν από την επί Χαρ. Τρικούπη πτώχευση της χώρας και οριζόταν ότι στην Αθήνα θα εγκαθίστατο Διεθνής Επιτροπή<sup>175</sup>, από αντιπροσώπους των ευρωπαϊκών δυνάμεων, για να ελέγχει την είσπραξη και διάθεση επαρκών προσόδων για την εξυπηρέτηση του νέου δανείου, που αναγκάστηκε να λάβει η Ελλάδα για την καταβολή της πολεμικής αποζημίωσης, και των άλλων εθνικών χρεών<sup>176</sup> <sup>177</sup>. Με την επιβολή αυτού του νέου Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου η χώρα περιερχόταν σε κατάσταση οικονομικής - αλλά, εμμέσως, και διπλωματικής<sup>178</sup>- εξάρτησης από τις Μεγάλες Δυνάμεις. Η Ελλάδα ήταν αναγκασμένη να αποδεχθεί τους βαρύτερους και ηθικά άκρως μειωτικούς αυτούς όρους και προχώρησε σε οριστική Συνθήκη Ειρήνης, που υπογράφηκε επίσης στην Κωνσταντινούπολη. Από την πλευρά της Τουρκίας την υπέγραψαν ο Μεγάλος Βεζίρης Αχμέτ Τεβφίκ πασάς ( Ahmet Tevfik Pasha) και ο πρεσβευτής της στην Αθήνα Χασάν Φεχμί πασάς ( Hassan Fehmi Pasha) και από την πλευρά της Ελλάδας οι πληρεξούσιοι αντιπρόσωποι Νικ. Μαυροκορδάτος και Διον. Στέφανος<sup>179</sup> <sup>180</sup>. Ωστόσο, η μόνη θετική

---

<sup>172</sup> Μακρυδημήτρης Αντώνης, *Οι πρωθυπουργοί της Ελλάδος*, εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2001, σελ. 109

<sup>173</sup> Μωραΐτης, ό. π., 63

<sup>174</sup> Clogg, *Σύντομη ιστορία ...* ό. π., σελ.142

<sup>175</sup> Dakin, ό. π., σελ.237

<sup>176</sup> Λάσκαρις, ό. π., σελ. 196

<sup>177</sup> Κλάψης, ό. π., σελ.195

<sup>178</sup> Μωραΐτης, ό. π., σελ 64

<sup>179</sup> Λάσκαρις, ό. π., σελ. 198

<sup>180</sup> Μαρκεζίνης, ό. π. σελ.346

για την Ελλάδα εξέλιξη ήταν ή διευθέτηση του κρητικού ζητήματος, αφού χορηγήθηκε αυτονομία<sup>181</sup> <sup>182</sup> στο νησί, με ύπατο αρμοστή τον βασιλόπαιδα Γεώργιο<sup>183</sup>.

---

<sup>181</sup> Λάσκαρις, ό. π., σελ.201

<sup>182</sup> Κλάψης, ό. π., σελ. 196

<sup>183</sup> Βουρνάς, , ό. π., σελ.557

## **6. Συμπεράσματα -Αποτίμηση εξωτερικής πολιτικής του Θεόδ. Δηλιγιάννη**

Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας, ιδίως κατά την περίοδο 1863-1900, είχε να αντιμετωπίσει μια πολυσύνθετη διεθνή πραγματικότητα, η οποία άλλαζε με ρυθμούς και τρόπους, που οι εκάστοτε ελληνικές κυβερνήσεις δεν ήταν δυνατόν να παρακολουθήσουν πάντοτε. Πολύ περισσότερο επειδή δεν μπορούσαν να την διαμορφώσουν κατά τις επιθυμίες ή τα συμφέροντά τους και συνήθως αναγκάζονταν να υποκύψουν στα σχέδια και τις επιλογές άλλων.

Με δεδομένο ότι η Ελλάδα ουδέποτε συμπεριέλαβε, έστω και προοδευτικά, το σύνολο των εδαφών στα οποία υπήρχαν ελληνορθόδοξοι πληθυσμοί, ο αλυτρωτισμός αποτελούσε έναν από τους κύριους πολιτικούς άξονες κάθε κυβέρνησης και η απελευθέρωση των υπόδουλων εδαφών εκλαμβάνόταν ως «φυσική επιταγή», ενώ τα θέματα της εξωτερικής πολιτικής κινητοποιούσαν συχνά και άλλους παράγοντες (θρόνο, λαό, οργανώσεις κλπ.), που δραστηριοποιούνταν υπέρ μιας, αρκετές φορές, ανέφικτης επεκτατικής πολιτικής, διακατεχόμενης από τον μεγαλοϊδεατισμό της εποχής, κάτι που, όπως είναι γνωστό, συνεχίστηκε και στον 20<sup>ο</sup> αιώνα.

Επομένως, η εξωτερική πολιτική αποτελούσε τη λυδία λίθο για την επικράτηση στην πολιτική ζωή και τη διακράτηση της εξουσίας, καθώς αυτή επηρέαζε αναμφισβήτητα τη διαμόρφωση και τη χάραξη της εσωτερικής πολιτικής. Αυτή την πρακτική ακολούθησε και ο Θεόδ. Δηλιγιάννης αποκομίζοντας, όπως προκύπτει απ' όσα αναφέρθηκαν στα αμέσως προηγούμενα κεφάλαια, νίκες, ήττες, κατορθώματα και εθνικές τραγωδίες.

Στο μακρύ πολιτικό του βίο ο Θεόδ. Δηλιγιάννης αγωνίστηκε, πάντοτε, με σθένος για τα συμφέροντα της Ελλάδας στα πλαίσια της ευρωπαϊκής πολιτικής σκηνής, με σκοπό να ωφελήσει την πατρίδα του και να υπερασπιστεί το δίκαιο, ανεξάρτητα αν οι πράξεις του επέδρασαν, ορισμένες φορές, βλαπτικά στην πολιτική του σταδιοδρομία. Διακρινόταν για την ευγένεια, την ευφυΐα και τη ρητορική του δεινότητα. Επιπλέον, όντας πολύγλωσσος, γνώστης σε βάθος των διεθνών θεμάτων και ικανός διπλωμάτης κατόρθωνε να κερδίζει την αποδοχή, τον θαυμασμό, τη συμπάθεια ή ακόμα και τη φιλία των συνομιλητών του, μη αρκούμενος σε τυπικές εθιμικές σχέσεις.

Ως επικεφαλής της ελληνικής διπλωματίας ουδέποτε υπήρξε απόλυτα γαλλόφιλος, αγγλόφιλος ή ρωσόφιλος, αλλά προσπάθησε να χαράξει, στο μέτρο που του επέτρεπαν οι εσωτερικές συνθήκες και οι διεθνείς καταστάσεις, μια αμιγώς ελληνική εξωτερική πολιτική, διατηρώντας καλές σχέσεις με όλα τα κράτη και ταυτόχρονα αποφεύγοντας να δώσει, όσο αυτό ήταν εφικτό, δικαιώματα στους πρεσβευτές τους να αναμειγνύονται στην εσωτερική διοίκηση της Ελλάδας. Πιο συγκεκριμένα:

Κατά τη θητεία του ως πρεσβευτής, στο Παρίσι, επί Ναπολέοντα Γ΄, προσέφερε σημαντικές υπηρεσίες στην πατρίδα δεδομένου ότι μετά την έναρξη της Κρητικής Επανάστασης του 1866 έπεισε τον αυτοκράτορα να λάβει θετική στάση υπέρ της ένωσης της νήσου με την Ελλάδα. Ακόμα κι όταν ο γάμος του Γεωργίου Α΄, στην Πετρούπολη, δυσαρέστησε τον Ναπολέοντα, που άρχισε πλέον να ασκεί αντιφατική πολιτική στο κρητικό ζήτημα, κατόρθωσε να τον πείσει να διάκειται ευνοϊκά τουλάχιστον ως προς την αυτονομία της Κρήτης.

Ως υπουργός Εξωτερικών,

- διατήρησε άριστες σχέσεις με τις Μεγάλες Δυνάμεις και διεξήγαγε με εξαιρετική επιδεξιότητα τις διαπραγματεύσεις της χώρας μαζί τους στο ζήτημα της πλήρωσης του ελληνικού θρόνου μετά την έξωση του Όθωνα και, στη συνέχεια, σε αγαστή συνεργασία με τον Χαρ. Τρικούπη, αντιπρόσωπο, τότε, της Ελλάδας στο Λονδίνο, συντόνισαν με επιτυχία την προσάρτηση των Επτανήσων.

- εναντιώθηκε και πέτυχε να μην αποσφραγιστεί η αλληλογραφία του Όθωνα, μετά την εκθρόνισή του, αποτρέποντας έτσι τον κίνδυνο διασάλευσης των σχέσεων με τη Ρωσία, αφού πίστευε ότι σ' αυτή υπήρχαν στοιχεία που θα ενοχοποιούσαν τη ρωσική διπλωματία, καθώς ήταν εμφανής η προσκόλληση του τέως βασιλιά στο ρωσικό άρμα, ενέργεια που όμως δεν έδωσε, ίσως, τη δυνατότητα στους ιστορικούς να δουν με άλλο μάτι την ιστορία της Ελλάδας, εκείνη την εποχή.

- αποκατέστησε, μετά τη Συνδιάσκεψη των Παρισίων, τις διακοπείς με την Τουρκία σχέσεις.

- κατά την περίοδο του ρωσοτουρκικού πολέμου ήταν ο κύριος συντελεστής της εισβολής του στρατού προς τη Θεσσαλία, την μετέπειτα ανάκληση του οποίου κάλυψε, όμως με παράδοξες διπλωματικές ενέργειες, κατορθώνοντας όμως έτσι να δώσει διέξοδο στην επικίνδυνη εξέγερση του λαού, αλλά συγχρόνως να δημιουργήσει και αξιώσεις για το μέλλον.

- αντιπροσωπεύοντας την χώρα στο Συνέδριο του Βερολίνου με ρεαλιστικές παρεμβάσεις και πολλές και επίμονες προσπάθειες πέτυχε ν' αποδοθεί στην Ελλάδα ολόκληρη σχεδόν η Θεσσαλία και τμήμα της Ηπείρου. Άλλωστε τις επιδέξιες αυτές ενέργειές του καθώς και την επίμονη, στη συνέχεια, πίεσή του, με διπλωματικές περιοδείες, στις ξένες δυνάμεις, ώστε να τελεσφορήσουν όσα είχαν αποφασιστεί στο Βερολίνο, επιβεβαιώνει ο γραμματέας του συνεδρίου Λ. Θουβενέλ (Louis Thouvenel)<sup>184</sup>.

Ως Πρωθυπουργός ενεπλάκη στην άδοξη περιπέτεια του 1885-86, που ξεκίνησε μετά το βουλγαρικό πραξικόπημα στην Ανατολ. Ρωμυλία, επειδή εξέθεσε τη χώρα σε δύσκολες καταστάσεις και το κράτος σε, κατά κάποιο τρόπο, ταπείνωση δεδομένου ότι βρέθηκε σε αδιέξοδο, όταν με την εκβιαστική απειλή πολέμου προς την Τουρκία, προσπάθησε, δημιουργώντας ένα κλίμα προσδοκίας για εισβολή στην καταρρέουσα οθωμανική αυτοκρατορία, να κερδίσει εδαφικές παραχωρήσεις από την τελευταία, πιέζοντας συγχρόνως για τη σύμφωνη γνώμη των Μεγάλων Δυνάμεων, κάτι που δεν κατόρθωσε αφού η χώρα περιήλθε σε ναυτικό αποκλεισμό απ' αυτές με οικονομικές και άλλες συνέπειες.

Τέλος, σε ό,τι αφορά τον ελληνοτουρκικό «πόλεμο των τριάκοντα ημερών» του 1897<sup>185</sup> – που ονομάστηκε κατ' επιείκεια «ατυχής»<sup>186</sup>, αν και ο χαρακτηρισμός που θα άρμοζε ακριβέστερα θα ήταν μάλλον «ανόητος» και, βέβαια, ταπεινωτικός – τον οποίον και τα επακόλουθά του χρεώνεται σε μεγάλο βαθμό ο Θεόδ. Δηλιγιάννης, ως το πλέον σοβαρό του ατόπημα, εκτιμάται ότι όποια κυβέρνηση και να ήταν στην εξουσία, τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή και υπό τις ίδιες συνθήκες, δεν θα μπορούσε να χειριστεί το ζήτημα διαφορετικά. Και τούτο είναι δυνατόν να εδραιωθεί, ύστερα από την κατωτέρω διεξοδική ανάλυση:

Η απλουστευτική διήγηση για τις αιτίες και τους υπόλογους που οδήγησαν τη χώρα να ζήσει μία από τις πλέον προδιαγεγραμμένες εθνικές ήττες θα αποδώσει, όπως είναι αναμενόμενο, τις ευθύνες στην εκλεγμένη νόμιμη κυβέρνηση που βρισκόταν στην εξουσία κατά το χρόνο που ο πόλεμος εξερράγη, δηλαδή αυτήν υπό τον Θεόδ.

---

<sup>184</sup> Κυριακάτικη Εικονογραφημένη Επιθεώρησης «*Η Αλήθεια*», Αθήνα 8.11.1908, σελ. 185

<sup>185</sup> Μαρκεζίνης, ό. π., σελ.335

<sup>186</sup> Κλάψης, ό. π., σελ. 197



Δηλιγιάννη, το κόμμα του οποίου είχε κερδίσει πανηγυρικά τις εκλογές την άνοιξη του 1895 και διέθετε στη Βουλή ευρεία πλειοψηφία. Αν και δεν αμφισβητείται ότι αφορμή ήταν οι εξελίξεις στο Κρητικό ζήτημα, ωστόσο πολλές και διαφορετικές είναι οι απόψεις για τον «ποιος τελικά ήθελε αυτόν τον πόλεμο», όπως και τι μπορούσε να πράξει και τι έπραξε όποιος θα μπορούσε να τον αποτρέψει. Όπως εύστοχα ειπώθηκε, στην πολιτική ζωή της χώρας, στο τέλος του 19<sup>ου</sup> αιώνα, κυβέρνηση και αντιπολίτευση εναλλάσσονταν στους ίδιους ρόλους<sup>187</sup>, με την πρώτη να προσπαθεί να αντισταθεί στη συστηματική τακτική της δεύτερης να την υποσκάψει, επικαλούμενη την διάσταση μεταξύ κυβερνητικής, «αντεθνικής» πολιτικής και «λαϊκής βούλησης». Ο ρόλος αυτός της εκάστοτε αντιπολίτευσης, τον οποίο είχε, πράγματι, υπηρετήσει και ο Θεόδ. Δηλιγιάννης από τα οικεία έδρανα, έδινε κυρίαρχη βαρύτητα στο πεδίο των «εθνικών ζητημάτων», την εποχή που η Μεγάλη Ιδέα είχε φθάσει στο απόγειο της αποδοχής της. Υπό την επήρειά της οι πολιτικοί δρώντες χωρίζονταν σε «πατριώτες» και «προδοτές»<sup>188</sup>, ανάλογα με το εάν υποστήριζαν την ενεργό δράση υπέρ «των εθνικών δικαίων» ή εμφορούνταν από μετριοπαθέστερες αντιλήψεις, τμήμα των οποίων ήταν και η εκάστοτε διάθεση συνεννόησης με τις Μεγάλες Δυνάμεις. Ο δεύτερος αυτός ρόλος των «προδοτών» επιφυλασσόταν με ευκολία στην κυβέρνηση που βρισκόταν στο τιμόνι και καλούνταν να λάβει κρίσιμες αποφάσεις για τις τύχες της χώρας, επωμιζόμενη και τις ευθύνες των πράξεών της<sup>189</sup>. Οι πολιτικές δυνάμεις είχαν έτσι προσαρμόσει τη συμπεριφορά τους στις ανάγκες των ακροατηρίων τους, στα οποία υποτάσσονταν προκειμένου να τους προσελκύσουν εκλογικά, πλειοδοτώντας σε πατριωτισμό και «εθνική υπερηφάνεια». Έτσι, αυτό που πρέπει να χρεωθεί, τελικά, στην εκάστοτε κυβέρνηση της εποχής, είναι η ατολμία για σύγκρουση με το «λαϊκό πατριωτικό παλμό», στο δρόμο μιας σόφρονος και ορθολογικής εξωτερικής πολιτικής<sup>190</sup>.

Ωστόσο, την περίοδο από την νέα ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον Θεόδ. Δηλιγιάννη το 1895 έως την πολεμική σύγκρουση του 1897, στα γεγονότα επέδρασαν αυτοτελώς, πέραν της αντιπολίτευσης με τον συνήθη καταγγελτικό ρόλο της, οι δύο διακριτοί παράγοντες, οι οποίοι περιόρισαν την εξουσία της κυβέρνησης, αφαιρώντας

---

<sup>187</sup> Γιανουλόπουλος Ν. Γιάννης, «*Η ευγενής μας τύφλωσις...*», εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα 1999, σελ. 154

<sup>188</sup> Μαρκεζίνης, ό. π., σελ. 320

<sup>189</sup> Μαρωνίτη, ό. π., σελ. 129-133

<sup>190</sup> Μαρκεζίνης, ό. π., σελ. 297

της αποφασιστικά την πρωτοβουλία των κινήσεων, αφενός η Εθνική Εταιρία και, αφετέρου, ο Γεώργιος Α΄. Η πρώτη υποδαύλισε καίρια τα φιλοπόλεμα αισθήματα<sup>191</sup> <sup>192</sup>περί εθνικής ολοκλήρωσης της κοινής γνώμης, αλλά και σχεδόν σύσσωμου του Τύπου<sup>193</sup>, και επέδρασε μοιραία στην «υφαρπαγή» της εξωτερικής πολιτικής από την κυβέρνηση, όπως το εξέφρασε ο ίδιος ο Θεόδ. Δηλιγιάννης<sup>194</sup>. Η έκρυθμη, από τις υπέρ του πολέμου εκδηλώσεις τόσο μέσα στην Βουλή («Τολμήσατε!» κραύγαζε ο Δ. Ράλλης) όσο και στους δρόμους της Αθήνας, κατάσταση, περιόρισε εντελώς τις επιλογές της κυβέρνησης, η οποία επιχείρησε να ισορροπήσει, προφανώς ανεπιτυχώς, μεταξύ κατευνασμού της κοινής γνώμης και σεβασμού του διεθνούς δικαίου της διεθνούς ειρήνης<sup>195</sup> <sup>196</sup> <sup>197</sup> <sup>198</sup>. Είναι καταγεγραμμένη η απόδοση από τον Θεόδ. Δηλιγιάννη της εθνικής ταπείνωσης από τον πόλεμο στη δράση της Εταιρίας<sup>199</sup>, την οποία εξάλλου κατηγόρησε και για συνωμοσία εναντίον του<sup>200</sup>. Εξίσου καθοριστικός ήταν και ο ρόλος του Στέμματος<sup>201</sup> <sup>202</sup> <sup>203</sup>. Ο Γεώργιος, αν και προσπαθούσε να αναχαιτίσει<sup>204</sup> <sup>205</sup>, όχι ανοιχτά πάντως, τον πόλεμο και αυτή τη θέση σε κίνδυνο της δυναστείας<sup>206</sup>, όταν διαπίστωσε ότι το ρεύμα ήταν τελείως αντίθετο δεν δίστασε να συμπλεύσει, μέχρι του σημείου να αφήνει έκθετο τον πρωθυπουργό του<sup>207</sup> <sup>208</sup> <sup>209</sup>. Υπό τη διπλή αυτή ομηρεία, ωστόσο, η κυβέρνηση μετά βεβαιότητας επιζητούσε την αποφυγή κάθε σύρραξης<sup>210</sup>. Γνώριζε το δραματικό απαράσκευο των ενόπλων δυνάμεων, εξαιτίας των ηθελημένων περικοπών των στρατιωτικών δαπανών επί Τρικούπη, πού οφείλονταν τόσο στους διαφορετικούς προσανατολισμούς της ελληνικής οικονομίας, όσο και στην ίδια την πτώχευση του 1893<sup>211</sup>, την δύσκολη

---

<sup>191</sup> Γιανουλόπουλος, ό. π., σελ. 166

<sup>192</sup> Μαρκεζίνης, ό. π., σελ. 279

<sup>193</sup> Μαρκεζίνης, ό. π., σελ. 316-318

<sup>194</sup> Γιανουλόπουλος, ό. π., σελ. 160

<sup>195</sup> Κλάψης, ό. π., σελ. 190, 193

<sup>196</sup> Γιανουλόπουλος, ό. π., σελ. 159

<sup>197</sup> Μαρωνίτη, ό. π., σελ. 139, 149, 167-168

<sup>198</sup> Μαρκεζίνης, ό. π., σελ. 289, 293

<sup>199</sup> Στεφάνου, ό. π. σελ. 325

<sup>200</sup> Γιανουλόπουλος, ό. π., σελ. 175

<sup>201</sup> Βουρνάς, ό. π., σελ. 559

<sup>202</sup> Στεφάνου, ό. π. σελ. 325

<sup>203</sup> Μαρωνίτη, ό. π. σελ. 144

<sup>204</sup> Λάσκαρις, ό. π., σελ. 193

<sup>205</sup> Μαρκεζίνης, ό. π., σελ. 343

<sup>206</sup> Μαρωνίτη, ό. π., σελ. 147, 162

<sup>207</sup> Γιανουλόπουλος, ό. π., σελ. 163

<sup>208</sup> Μαρωνίτη, ό. π., σελ. 141, 144, 151-152, 181-182

<sup>209</sup> Μαρκεζίνης, ό. π., σελ. 298

<sup>210</sup> Στεφάνου, ό. π., σελ. 326

<sup>211</sup> Γιανουλόπουλος, ό. π., σελ. 131

διαπραγματεύση της πτωχευμένης χώρας με τους ξένους ομολογιούχους, οι οποίοι προς εγγύηση της αποπληρωμής τους επιζητούσαν αποφασιστικό λόγο στην διαχείριση του χρέους<sup>212</sup>, καθώς, εξάλλου, και την απόλυτη επιθυμία των Δυνάμεων για διατήρηση της ειρήνης στην περιοχή<sup>213</sup>. Όμως, αφενός η αποστολή από την Εταιρία πολεμοφοδίων στην Κρήτη, με αφορμή τις τουρκικές βιαιότητες και σφαγές, η απόρριψη διεθνούς σχεδίου αυτονομίας του νησιού και η υπόθαλψη μεθοριακών επεισοδίων και η εισβολή ατάκτων στην Μακεδονία<sup>214 215</sup>, και αφετέρου η ενίσχυση της έξαψης των πνευμάτων στους δρόμους με το παλλαϊκό σύνθημα «Ένωσις και μόνον Ένωσις»<sup>216 217</sup>, περιόρισαν έως εκμηδένισης τη δυνατότητα λήψης αποφάσεων, οι οποίες θα απέτρεπαν την πτώση της κυβέρνησης, μια πτώση που θα άνοιγε, ενδεχομένως τον δρόμο στην απόλυτη καταστροφή και θα έθετε σε άμεσο κίνδυνο την ίδια την υπόσταση της χώρας<sup>218</sup>. Με τα δεδομένα αυτά η κυβέρνηση αναγκάστηκε<sup>219 220</sup> να δεχθεί αποστολή ναυτικών δυνάμεων στην Κρήτη, αλλά και του εκστρατευτικού σώματος υπό τον Τιμ. Βάσσο προσπαθώντας, ταυτόχρονα, να πείσει τις μεν Δυνάμεις ότι δεν είχε επιθετικό σκοπό, την δε ελληνική κοινωνία ότι η Ελλάδα δεν εγκατέλειπε την Κρήτη, κάτι που προκάλεσε, ωστόσο, την αναμενόμενη σφοδρή αντίδραση των Δυνάμεων<sup>221 222</sup>. Η αποστολή του Βάσσου, μάλιστα, η οποία έπαιξε κομβικό ρόλο στην έκρηξη της κρίσης, όπως φαίνεται<sup>223</sup> αποφασίστηκε από τον Γεώργιο εν αγνοία του Θεοδ. Δηλιγιάννη.

Την ίδια άλλωστε προσπάθεια παύσης των εχθροπραξιών συνέχισε, μόνη η κυβέρνηση εναντίον όλων, έως την ανακωχή<sup>224</sup>. Αλλά και την παραβίαση της ελληνοτουρκικής μεθορίου δήλωσε ότι αγνοούσε και, πολύ περισσότερο, δεν είχε εγκρίνει, αν και η αλήθεια ήταν εν μέρει διαφορετική<sup>225</sup>. Στη Βουλή, πάντως, μετά την έναρξή του

---

<sup>212</sup> Κλάψης, ό. π., σελ. 187

<sup>213</sup> Γιανουλόπουλος, ό. π., σελ. 160

<sup>214</sup> Κλάψης, ό. π., σελ. 190,

<sup>215</sup> Διβάνη, ό. π. σελ. 398

<sup>216</sup> Λάσκαρις, ό. π., σελ.192

<sup>217</sup> Γιανουλόπουλος, ό. π., σελ.166.

<sup>218</sup> Μαρκεζίνης, ό. π., σελ. 299.

<sup>219</sup> Μαρωνίτη, ό. π., σελ. 138

<sup>220</sup> Μαρκεζίνης, ό. π., σελ. 296

<sup>221</sup> Κλάψης, ό. π., σελ.192

<sup>222</sup> Μαρκεζίνης, ό. π., σελ. 303, 307

<sup>223</sup> Βαρδιάμπασης Νικ., *Πενία και εθνικισμός πόλεμο κατεργάζονται*, «Ιστορικά», εκδ. Ελευθεροτυπία, τόμος 1, 4.11.1999, σελ. 19

<sup>224</sup> Μαρωνίτη, ό. π., σελ. 184.

<sup>225</sup> Μαρωνίτη, ό. π., σελ. 169

πολέμου, τον υπερασπίστηκε ως προϊόν «των ασφυκτικών δεδομένων, εσωτερικών και εξωτερικών»<sup>226</sup>.

Τόσο η κυβέρνηση όσο και το Στέμμα αποδείχθηκαν δέσμοι της κοινής γνώμης, κατά τα ειωθότα της εποχής, μαχόμενοι για την επιβίωσή τους. Ωστόσο, η ραγδαία στρατιωτική ήττα, που άρχισε να αποκαλύπτεται μόλις από την πρώτη εβδομάδα των εχθροπραξιών, οδήγησε μοιραία στην συνήθη αναζήτηση αποδιοπομπαίου τράγου<sup>227</sup>. Η διάδοχη κατάσταση δεν βελτίωσε διόλου τη θέση της χώρας. Απόδειξη ότι και οι κυβερνήσεις Ράλλη και Ζαΐμη απέσυραν αμέσως όλα τα στρατεύματα από την Κρήτη<sup>228</sup> και, με την ατιμωτική αποδοχή του αποκλεισμού της ελληνικής πλευράς από τις διαπραγματεύσεις για την ειρήνη<sup>229</sup>, παρέδωσαν στην ουσία λευκή επιταγή στις Δυνάμεις<sup>230</sup> για να εξασφαλισθεί η ανακωχή αλλά και να συναφθούν οι όροι της ειρήνης, στους οποίους, μην ξεχνάμε, ότι πέραν πάσης ελληνικής εξουσιοδοτήσεως, περιέλαβαν, όπως αναφέρθηκε στο υποκεφάλαιο 5.11 την καταβολή αποζημίωσης στον σουλτάνο και την επιβολή Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου<sup>231</sup>. Αλλά και το παλάτι, μπροστά στην ταπεινωτική ήττα, περίπου πανικόβλητο μπροστά στο αντιδυναστικό ρεύμα<sup>232 233 234 235</sup>, αναζήτησε, μέσα από τις συγγενικές του σχέσεις με τους ευρωπαϊκούς θρόνους, την σωτηρία και την επιβίωση, πρωτίστως βεβαίως, τη δική του και μαζί με αυτήν και της χώρας.

Η υπόθεση, εξάλλου, που προτάθηκε ως βασικό αίτιο του πολέμου, η οποία αναφέρεται στην ουσιαστική υποκίνησή του από οικονομικούς κύκλους των Μεγάλων Δυνάμεων και ειδικά των Γερμανών ομολογιούχων, ούτως ώστε να επιτευχθεί ο διεθνής έλεγχος στα δημοσιονομικά της χώρας, και με ανοχή, αν όχι με συνέργεια του στέμματος<sup>236 237 238 239</sup>, δεν φαίνεται να έχει βάση<sup>240</sup>. Αν και η φιλοπόλεμη και φιλοτουρκική στάση του

---

<sup>226</sup> Μαρωνίτη, ό. π., σελ. 170

<sup>227</sup> Μαρωνίτη, ό. π., σελ. 135

<sup>228</sup> Μαρκεζίνης, ό. π., σελ. 332

<sup>229</sup> Κλάψης, ό. π., σελ. 195

<sup>230</sup> Βουρνάς, ό. π., σελ. 556

<sup>231</sup> Μαρκεζίνης, ό. π., σελ. 345-346

<sup>232</sup> Βουρνάς, ό. π., σελ. 555, 559

<sup>233</sup> Γιανουλόπουλος, ό. π., σελ. 162

<sup>234</sup> Μαρωνίτη, ό. π., σελ. 173-174

<sup>235</sup> Μαρκεζίνης, ό. π., σελ. 329

<sup>236</sup> Βουρνάς, ό. π., σελ. 557

<sup>237</sup> Λάσκαρις, ό. π., σελ. 196

<sup>238</sup> Γιανουλόπουλος, ό. π., σελ. 13

<sup>239</sup> Βαρδιάμπασης, ό. π., σελ. 19

<sup>240</sup> Βαρδιάμπασης, ό. π., σελ. 20

Κάιζερ Γουλιέλμου Β΄ (Kaiser Wilhelm II), δεν μπορεί να αμφισβητηθεί<sup>241 242</sup>, ούτε και η αποκλίνουσα στάση των Δυνάμεων μεταξύ τους, στην «τιμωρητική» προς τη χώρα διάθεση, από την πλέον εχθρική του Κάιζερ (γυναικάδελφου του διαδόχου Κωνσταντίνου), έως την πολύ υποστηρικτική του τσάρου Νικολάου Β΄ (ανιψιού του Γεωργίου<sup>243</sup>), η απώλεια κάθε ορθολογισμού και ευθυκρισίας στο εσωτερικό ήταν εκείνη, που οδήγησε αναπόφευκτα στην σύρραξη.

---

<sup>241</sup> Διβάνη, ό. π., σελ. 400,

<sup>242</sup> Μαρκεζίνης, ό. π., σελ. 313, 333, 338-339

<sup>243</sup> Μαρκεζίνης, ό. π., σελ. 340

## **7. Οικογενειακές φωτογραφίες και οικογενειακά ιστορικά κειμήλια και έγγραφα του Θεόδωρου Δηλιγιάννη και λοιπών Δεληγιανναίων.**

Ως διάνθισμα της παρούσας εργασίας, επισυνάπτεται στο τέλος της Παράρτημα με φωτογραφίες, ιστορικά κειμήλια και έγγραφα, τα οποία αποτελούν τμήμα όσων βρίσκονται στην κυριότητα του πατέρα του συντάκτη, ως εξής :

- α) γενεαλογικό δένδρο από τον κλάδο του Πανάγου Δεληγιάννη (Παράρτημα σελ. i.)
- β) γενεαλογικό δένδρο από τον κλάδο του Κωνσταντίνου Δεληγιάννη (Παράρτημα σελ. ii.)
- γ) φωτογραφία του Θεοδ. Δηλιγιάννη με ιδιόχειρη, στο άνω αριστερό της άκρο, αφιέρωσή του προς τον Μάρκο Δημητρακάκη (βλ. γενεαλογικό δένδρο από τον κλάδο του Κων/νου Δεληγιάννη, παράρτημα σελ. ii), σύζυγο Πηνελόπης Δεληγιάννη, αντιπρόεδρο της β΄ Συντακτικής Συνέλευσης των Κρητών, βουλευτή Ρεθύμνης και πατέρα του Στυλ. Δημητρακάκη, υπουργού Στρατιωτικών Δικαιοσύνης και Εργασίας των εξόριστων κυβερνήσεων Εμμ. Τσουδερού, αναγράφουσα αυτολεξεί: «Τω αγαπητώ ανηψιώ Κύριον Μάρκον Δημητρακάκην εν έτει 1904» (Παράρτημα σελ. iii.)
- δ) καθρέπτης τοίχου με το έμβλημα (κορδόνη) του κόμματος του Θεοδ. Δηλιγιάννη, ο οποίος κοσμούσε το χώρο υποδοχής της οικίας του (Παράρτημα σελ. iv.)
- ε) πρωτότυπο σκίτσο του Θέμου Άννινου, κορυφαίου γελοιογράφου του 19<sup>ου</sup> αιώνα, χαρισμένο από τον ίδιο στον Θεόδ. Δηλιγιάννη, όπου απεικονίζεται ο τελευταίος να συνομιλεί με τον Χαρ. Τρικούπη, με φόντο την Ακρόπολη (Παράρτημα σελ. v.)
- στ) μικρό επιτραπέζιο σεκρετέρ (secrétaire) του Θεοδ. Δηλιγιάννη, εντός του οποίου βρίσκεται και η σφραγίδα του με το αρκτικόλεξο TD του ονοματεπωνύμου του στα ξενικά (Παράρτημα σελ. vi.)
- ζ) αναβάτης υποδημάτων (κόκκαλο παπουτσιών) από ελεφαντόδοντο με χαραγμένο στα ξενικά το καλλιγραφικό μονόγραμμα του Θεοδ. Δηλιγιάννη (Παράρτημα σελ. vii.)

η) μια σελίδα εκ των ιδιόχειρων απομνημονευμάτων του Κανέλλου Δεληγιάννη, τα οποία εκδόθηκαν σε τρεις τόμους από τον εκδοτικό οίκο Γ. Τσουκαλά και Υιού «Βιβλιοθήκη», την περίοδο 1955-1957 (Παράρτημα σελ. viii.)

θ) τμήμα της συλλογής των όπλων των Δεληγιανναίων (Παράρτημα σελ. ix.)

ι) επισκεπτήριο (carte de visite) στα γαλλικά του Ιωάννη Δεληγιάννη (βλ. σελ. 4), Υπουργού των Εξωτερικών, (Παράρτημα σελ. x.)

ια) ) Διάταγμα του Βασιλέα Όθωνα της 16<sup>ης</sup> Ιουνίου 1844, που προσυπογράφεται από τον Πρόεδρο του Υπουργικού Συμβουλίου Αλ. Μαυροκορδάτο, με το οποίο ο Αναγνώστης Δεληγιάννης, ήδη εκλεγθείς Πληρεξούσιος σε διάφορες Εθνικές Συνελεύσεις, Βουλευτής της Β' περιόδου και μέλος της Κυβερνήσεως της Α' περιόδου. διορίζεται Γερουσιαστής (Παράρτημα σελ. xi.)

ιβ) Δίπλωμα υπογεγραμμένο από τον Όθωνα στις 3 Φεβρουαρίου 1837, με το οποίο ο Βασιλέας πιστοποιεί ότι, τον Σεπτέμβριο του 1835, με διάταγμά του απένειμε στον Αναγνώστη Παπαγιαννόπουλο/Δεληγιάννη, μέλος της Εθνικής Συνέλευσης του 1822 που έγινε στην Επίδαυρο, αργυρό νόμισμα ως παράσημο, με την άδεια να το φορεί σε κάθε περίπτωση (Παράρτημα σελ. xii.)

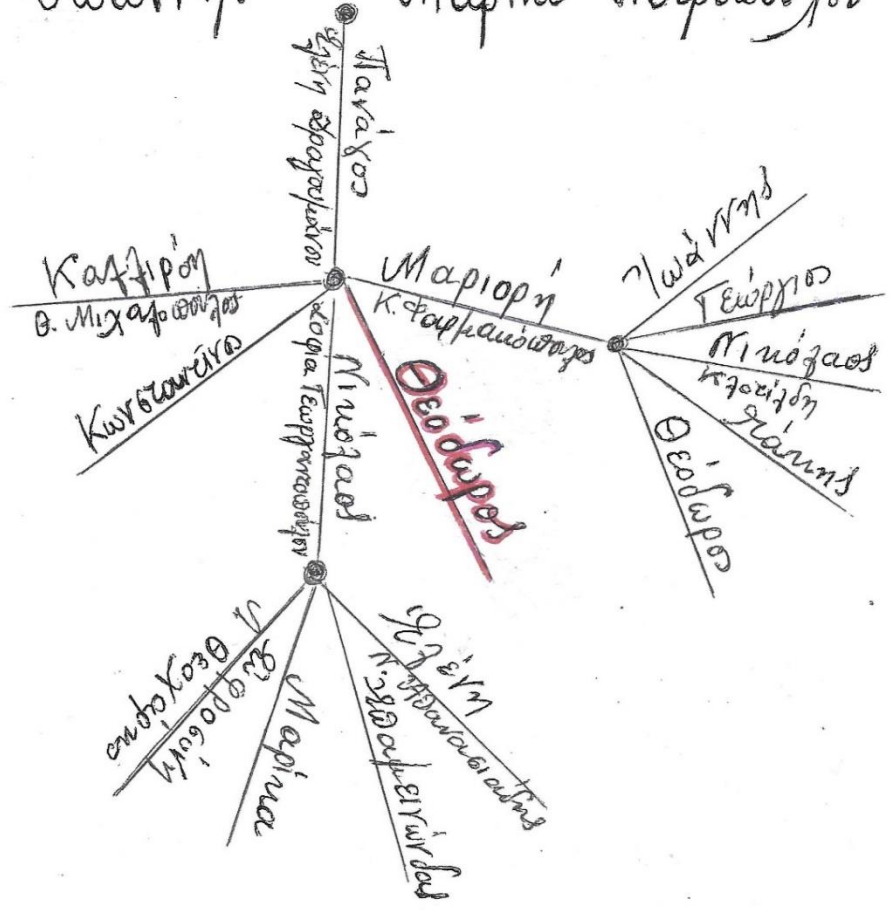




## **ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ**



Ψωάκης Μαρίνα Περασίας



g<sub>or</sub> =  
 Ψωάκης











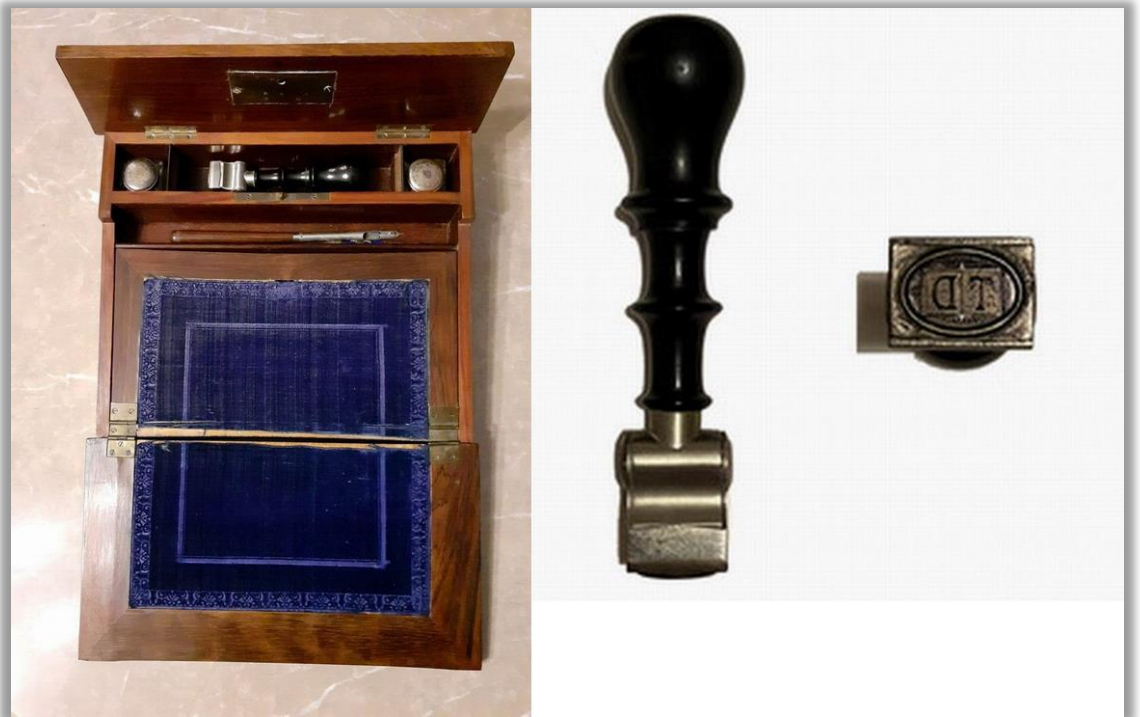






























JEAN DÉLYANNI  
MINISTRE DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES



Αριθ. 3121

  
**ΟΘΩΝ**  
**ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ**

Εξοχότης τῆς ἑστῆς ἐν Ἀθήναις καὶ ἄλλοις τοῖς ἑστέροις ἑκκαταστάσις ἐν  
 ἑστέροις ἑκκαταστάσις καὶ ἑστέροις ἑκκαταστάσις ἐν  
 ἑστέροις ἑκκαταστάσις καὶ ἑστέροις ἑκκαταστάσις ἐν  
 καὶ ἑστέροις ἑκκαταστάσις καὶ ἑστέροις ἑκκαταστάσις ἐν

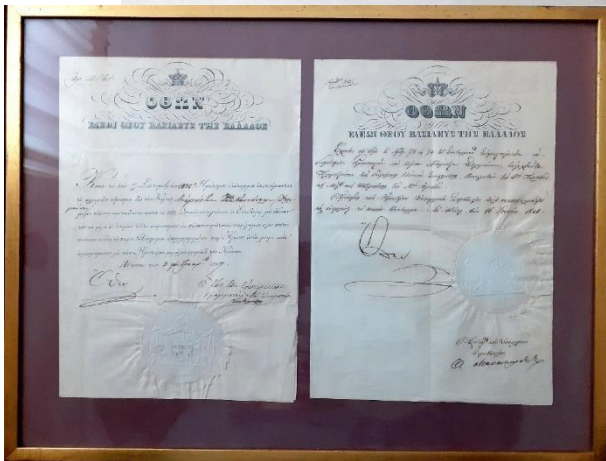
Ὁ ἑστέρος τῆς ἑστῆς ἑκκαταστάσις ἐν ἑστέροις ἑκκαταστάσις  
 καὶ ἑστέροις ἑκκαταστάσις ἐν ἑστέροις ἑκκαταστάσις ἐν 16. Ιουλίου. 1844.

*[Handwritten signature]*

*[Handwritten flourish]*



Ὁ ἑστέρος τῆς ἑστῆς ἑκκαταστάσις  
 ἐν ἑστέροις ἑκκαταστάσις ἐν  
*[Handwritten signature]*







Σφ. 4/61.



Κατά τὸ ἀπὸ <sup>12</sup>/<sub>30</sub> Σεπτεμβρίου 1837. Ἡμετέρον διάγραμμα ἀπορρίψαντες  
τὸ ἀγγυεῖον νόμιμον ἐπὶ τὸν Κόμητα Αἰγυπίου *Μετ' ἡμετέρας* *Συμφωνίας*  
*παρ' ἡμῶν* τῆς συγγενείας κατὰ τὴν 1822 ἐδυνάμεισιν οὐρεθείσας ἐν Ἐπιδαύρῳ, μὴ ἄδειαν  
τοῦ ναυγίου τὸ ἐν τῷ τοῦτο ἀγαθόντες ἐπὶ τὰς ἀγρίους, παρ' ἡμῶν τῶν  
αἰνεῖται τοῦτο τὸ ἀγαθὸν Διότιμα ὑποχρεωμένων παρ' ἡμῶν, ἰδίᾳ γὰρ καὶ  
ἀποφασισθέντων μὴ εἶναι Ἡμετέρας μεγάλης ἀγαθῆς τὸν Κόμητα.

Ἀθῆναι τὴν 3 Σεπτεμβρίου 1837.

*Οὐδὲ*  
*[Signature]*

Ἐπὶ τῶν Ἐπισκεπτῶν  
Ἰσακίου τοῦ Καρπούρη  
*κατακρίθη*





## ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΗΓΕΣ

- Βαρδιάμπασης Νικ., *Πενία και εθνικισμός πόλεμο κατεργάζονται*, «Ιστορικά», εκδόσεις Ελευθεροτυπία, τόμος 1, 4.11.1999
- Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα 1986: *Μητρώο πληρεξουσίων, γερουσιαστών και βουλευτών 1822-1935*
- Βουρνάς Τάσος: *Ιστορία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας*, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2003, τόμος Α΄
- Γιανουλόπουλος Γιάννης, «*Η εθνική μας τύφλωσις...*», εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα 1999
- Δετοράκης Θεοχάρης: *Η επανάσταση του 1897 στις ανατολικές επαρχίες της Κρήτης*, εκδόσεις Κρητολογικά Γράμματα, Ρέθυμνο 1998, τόμος 14
- Διβάνη Λένα: *Η εδαφική ολοκλήρωση της Ελλάδας (1830-1947)*, εκδόσεις Καστανιώτη, Γ΄ έκδ., Αθήνα 2000
- Ευαγγελίδης Τρυφ.: *Τα μετά τον Όθωνα: ήτοι ιστορία της μεσοβασιλείας και της Βασιλείας Γεωργίου του Α΄(1862-1898)*, Εκδοτικό Κατάστημα Γεωργ. Δ. Φέξη, Αθήνα 1898
- Ζέβγος Γιάννης: *Σύντομη μελέτη της νεοελληνικής ιστορίας*, εκδόσεις Νασιώτη, Αθήνα 1945, Γ΄ έκδοση
- Κανδηλώρος Τάκης: *Η Γορτυνία*, εκδόσεις Ανδρ. Πάσχα, Πάτραι 1898, τόμος Α΄
- Κατσιγέρας Μιχ.: *Ελλάδα 20ος αιώνας (1900-1910)*, εκδόσεις Καθημερινή, Αθήνα 2017, τόμος Α΄
- Κλάψης Αντώνης: *Πολιτική και διπλωματία της ελληνικής εθνικής ολοκλήρωσης (1821-1923)*, εκδόσεις Πεδίο, Αθήνα 2019
- Κωφός Ευάγγ.: *Η Ελλάδα και το ανατολικό ζήτημα 1875-1881*, εκδόσεις Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 2001
- Λάσκαρις Σ.Θ.: *Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδος 1821-1914*, εκδόσεις Τζάκα-Δελαγραμμάτικα, Αθήνα 1947
- Λιάτα Ευτυχία: *Αρχείο της Οικογενείας Δεληγιάννη*, εκδόσεις Εταιρεία των Φίλων του Λαού-Ιστορικών Αρχείων, Αθήνα 1992
- Μακρυδημήτρης Αντώνης: *Οι πρωθυπουργοί της Ελλάδος*, εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2001

- Μαρκεζίνης Σπύρος: *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 1966
- Μαρωνίτη Νίκη: *Πολιτική εξουσία και εθνικό ζήτημα στην Ελλάδα 1880-1910*, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2009
- Μωραΐτης Κάρολος: *Η ζωή και η δολοφονία του πρωθυπουργού Θεόδωρου Δηλιγιάννη*, εκδόσεις Λεξίτυπον, Αθήνα 2012
- Πρασά Ανν.: *Η δολοφονία του Θεοδ. Δηλιγιάννη*, «Ιστορικά», εκδόσεις Ελευθεροτυπία, τόμος 22, 15.1.2004
- Ρούσσοις Γεώργιος: *Νεώτερη Ιστορία του Ελληνικού Έθνους 1826-1974*, εκδόσεις Ελλην. Μορφωτική Εστία, Αθήνα 1975
- Σβορώνος Νίκος: *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 2007
- Τρίχα Λίντια: Θ. Δηλιγιάννης «Ο αντίθετος του κ. Τρικούπη» και τα λάθη του, «Ιστορικά», εκδόσεις Ελευθεροτυπία τόμος 1, 4/11/1999
- Φωτάκου: *Απομνημονεύματα*, Νεότερο Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό Ηλίου, Αθήνα 1960, τόμος Ε΄
- Χριστοδουλίδης Θεοδ.: *Διπλωματική Ιστορία Τριών Αιώνων*, εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα 2004, Τόμος Β΄
- *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδοτική Αθηνών, τόμος ΙΓ΄, Αθήνα 2008
- *Ιστορία του Θεοδ. Π. Δηλιγιάννη*, έκδοση Γεώργιος Στεφάνου, Αθήνα 1906
- Φύλλα Εφημερίδας της Κυβερνήσεως
- Dakin Douglas, *Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*, εκδόσεις ΜΙΕΤ, Αθήνα 1989
- Clogg Richard, *Σύντομη ιστορία της Ελλάδος*, εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1984
- Clogg Richard, *Συνοπτική ιστορία της Ελλάδος (1770-2013)*, εκδόσεις Κάτοπτρο, Γ΄ έκδοση, Αθήνα 2013
- Larousse Illustre, εκδόσεις Librairie Larousse, Paris 1929
- Sturdza Mihail Dimitri, *Grandes familles de Grèce, d' Albanie et de Constantinople*, Dictionnaire Historique et Généalogique, Paris 1999
- Δημητρόπουλος Α., *Οι ελληνικές κυβερνήσεις 1843-2004*, Αθήνα 2004, διαθέσιμο στο : <http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/842.pdf>
- Κυριακάτικη Εικονογραφημένη Επιθεώρησις «*Η Αλήθεια*», Αθήνα 8.1.1908
- [www.hellenicparliament.gr/I-Bibliothiki/praktika-voulis-1862-1910](http://www.hellenicparliament.gr/I-Bibliothiki/praktika-voulis-1862-1910)